

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

САМОСТІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ

Методичні рекомендації для студентів

Суми
Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка
2013

УДК 159.9:37.041(075.4)

ББК 88я73

С 17

Рекомендовано до друку Вченою радою
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
(протокол №9 від 22.04.2013)

Укладачі: викладач кафедри психології СумДПУ імені А. С. Макаренка
С. В. Гальцова
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології,
СумДПУ імені А. С. Макаренка **Т. Б. Тарасова**

Рецензенти:

Н. О. Єрмакова – кандидат психологічних наук, доцент кафедри
практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка;

С. О. Ніколаєнко – кандидат психологічних наук, доцент кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін Української академії банківської
справи НБУ.

С 17 Самостійна робота з психології : методичні рекомендації для
студентів / [уклад. С. В. Гальцова, Т. Б. Тарасова]. – Суми : Вид-во
СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2013. – 108 с.

Методичні рекомендації призначені для студентів ОКР «бакалавр»,
які вивчають дисципліни «Загальна і соціальна психологія» та «Вікова і
педагогічна психологія» в циклі професійної та практичної підготовки.
Рекомендації містять: загальні положення щодо самостійної роботи
студентів та характеристику основних засобів її виконання, зміст
самостійної роботи з психології, питання та завдання для самоперевірки,
індивідуальні навчально-дослідні завдання та методичні рекомендації до
їх виконання.

УДК 159.9:37.041(075.4)

ББК 88я73

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. Загальні положення щодо самостійної роботи студентів	5
РОЗДІЛ II. Рекомендації до самостійної роботи з психології	8
2.1. Основні форми організації самостійної роботи студентів з психології	8
2.2. Індивідуальне навчально-дослідне завдання як базова самостійна робота з психології	12
2.3. Характеристика основних засобів виконання самостійної роботи з психології	17
РОЗДІЛ III. Самостійна робота з навчальної дисципліни «Загальна та соціальна психологія»	29
3.1. Питання, що рекомендовані для самостійного вивчення	29
3.2. Завдання та запитання для самоконтролю	32
3.3. Індивідуальне навчально-дослідне завдання	50
РОЗДІЛ IV. Самостійна робота з навчальної дисципліни «Вікова та педагогічна психологія»	74
4.1. Питання, що рекомендовані для самостійного вивчення	74
4.2. Завдання та запитання для самоконтролю	75
4.3. Індивідуальне навчально-дослідне завдання	86
РОЗДІЛ V. Критерії оцінювання самостійної роботи студентів	97
ВИСНОВКИ	99
Перелік літератури, рекомендованої для вивчення курсу «Загальна та соціальна психологія»	100
Перелік літератури, рекомендованої для вивчення курсу «Вікова та педагогічна психологія»	103

ВСТУП

Важливою складовою частиною процесу навчання студентів була і залишається самостійна робота. Але сучасний стан і перспективи розвитку вищих навчальних закладів у плані підготовки висококваліфікованих фахівців передбачають, у першу чергу, підвищення значущості свідомої, цілеспрямованої, самостійної пізнавальної діяльності кожного студента. Без їхньої активності неможливе формування повноцінних знань, умінь, навичок, розвиток здібностей, у зв'язку з чим у сучасному вищому навчальному закладі збільшується частка цього виду діяльності. Наукова інформованість, компетентність фахівця – це його інтелектуальний потенціал, орієнтований на пізнавальну активність, систему певних дослідницьких умінь, без яких неможлива творча діяльність у рамках його спеціальності. Справжній фахівець – це не склад наукової інформації, а творець на її основі нових знань, нових ефективних творчих технологій професійної діяльності. Набуття таких якостей майбутнього фахівця потребує постійної, наполегливої, творчої самостійної роботи студентів починаючи з першого курсу. Проте досвід показує, що студенти зазнають значних труднощів у роботі із книгою, науковою літературою, ресурсами мережі *Internet*, формулюванні власних думок та висновків.

Саме цим проблемам у вивченні навчальних дисциплін «Загальна та соціальна психологія» і «Вікова та педагогічна психологія» присвячені дані методичні рекомендації студентам. Сподіваємося, що рекомендації з послідовного планування, організації і проведення різних форм самостійної роботи допоможе студентам у подоланні труднощів.

РОЗДІЛ І. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота студентів – це спланована пізнавальна, організаційно і методично спрямована викладачем діяльність, яка передбачає виконання навчального плану та опрацювання програмного матеріалу дисципліни.

Самостійна робота студентів є основним засобом засвоєння навчального матеріалу, яка здійснюється з метою:

- розвитку творчих здібностей та активізації розумової діяльності студентів;
- формування умінь і навичок самостійної розумової праці;
- розвитку морально-вольових зусиль;
- відпрацювання та засвоєння навчального матеріалу, визначеного тематичним планом для самостійних занять;
- закріплення та поглиблення знань, умінь та навичок; виконання індивідуальних завдань з навчальних дисциплін, наукових й атестаційних робіт;
- підготовки до занять та контрольних заходів;
- формування у студентів культури розумової праці, самостійності та ініціативи у пошуку та набутті знань.

З методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи студентів у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка. Інформаційне видання. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 17–18 стр.

Види завдань для самостійної роботи

Залежно від особливостей дисципліни викладач може пропонувати студентам різні види завдань самостійної роботи:

- переробка інформації, отриманої безпосередньо на аудиторних навчальних заняттях;
- робота з відповідними підручниками та особистим конспектом лекцій;

- самостійне вивчення окремих тем або питань із складанням конспекту;
- робота з відповідною літературою;
- написання рефератів, повідомлень;
- творчі завдання (доповіді, проекти, огляди тощо);
- виконання підготовчої роботи до лабораторних та практичних занять;
- виконання індивідуальних завдань, конструювання фрагментів уроків;
- підготовка письмових відповідей на проблемні питання;
- виготовлення наочних посібників студентами;
- складання картотеки літератури за змістом фахової діяльності.

Контроль самостійної роботи

Контрольні заходи включають поточний і підсумковий контроль знань студентів.

Поточний контроль є органічною частиною навчального процесу і проводиться під час лекцій, семінарських, практичних і лабораторних занять.

Форми поточного контролю:

- усне опитування за матеріалами розглянутої теми на початку наступної лекції з оцінкою відповідей студентів;
- письмове фронтальне опитування студентів на початку чи в кінці лекції;
- перевірка виконання завдань самостійної роботи в зошитах;
- перевірка знань та умінь на семінарських, практичних, лабораторних заняттях;
- тестова перевірка знань студентів;
- перевірка знань і вмінь шляхом використання інтерактивних технологій навчання.

Кредитно-модульна система передбачає включення тем самостійної роботи до модуля і контролює даний вид роботи після

закінчення логічно завершеної частини лекцій та інших видів занять із певної дисципліни, їх результати враховуються під час виставлення оцінки за модуль.

Результати поточного контролю з самостійної роботи студента фіксуються в «Журналі обліку роботи академічної групи».

З методичних рекомендацій щодо організації самостійної роботи студентів у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка. Інформаційне видання. – Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 22–23 стр.

РОЗДІЛ II. РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

2.1 Основні форми організації самостійної роботи студентів з психології

Однією з найголовніших складових навчального процесу вищої школи є *самостійна робота студентів* – вид навчальної діяльності, що виконується студентом без безпосереднього контакту з викладачем, або керований викладачем опосередковано через спеціальні навчальні матеріали; невід’ємна обов’язкова ланка процесу навчання, що передбачає насамперед індивідуальну роботу студентів у відповідності з установкою викладача або підручника, програми навчання. У сучасній дидактиці самостійна робота студентів розглядається, з одного боку, як вид навчальної праці, здійснюваний без безпосереднього втручання, але під керівництвом викладача, а з іншого – як засіб залучення студентів до самостійної пізнавальної діяльності, формування у них методів організації такої діяльності. У процесі самостійної навчальної діяльності студент повинен навчитися виділяти пізнавальні завдання, обирати способи їх вирішення, виконувати операції контролю за правильністю вирішення поставленого завдання, удосконалювати навички реалізації теоретичних знань. Самостійна робота студента під керівництвом викладача протікає у формі ділової взаємодії: студент отримує безпосередні вказівки, рекомендації викладача про організацію самостійної діяльності, а викладач виконує функцію управління через контроль і корекцію помилкових дій. Але основним психолого-педагогічним завданням самостійної навчальної діяльності студентів є формування та ствердження у них складного комплексу інтелектуальних якостей та особистісних властивостей, що забезпечує уміння навчатися самостійно впродовж всієї майбутньої професійної діяльності.

Аналізуючи вищезазначене, можна стверджувати, що самостійна робота з психології студентів педагогічних ВНЗ спрямована на досягнення таких цілей:

- закріплення психологічних знань і вмінь, отриманих під час аудиторної роботи;
- розширення і поглиблення знань з дисципліни;
- підготовка до аудиторної навчально-дослідної та самостійної науково-дослідної роботи;
- формування навичок роботи з навчальною і науковою літературою;
- розвиток уміння аналізувати текст, виділяти в ньому головне, конспектувати;
- розвиток уміння структурувати знання за темами, розділами, курсом у цілому;
- формування вмінь використовувати теоретичні знання для характеристики, аналізу й пояснення життєвих явищ і фактів;
- освоєння вмінь психологічного дослідження;
- формування інтересу до психологічної науки, психічних проявів людини, майбутньої професійної діяльності;
- розвиток таких особистісних якостей як організованість, самостійність, творчість;
- освоєння вмінь самопізнання і саморозвитку.

Самостійна робота студентів (СРС) може здійснюватися у різноманітних формах, які можуть бути умовно розділені на 2 групи: **базова** та **додаткова** самостійна робота. Ці форми органічно взаємопов'язані, взаємодоповнюють та взаєморозвивають одна одну, а засоби, за допомогою яких вони реалізуються, є поліфункціональними.

До **базової самостійної роботи студентів** (БСРС) належать форми, які є умовою виконання навчального плану та складають основу для комплексного оцінювання результатів навчальної діяльності студентів. До такої роботи, *по-перше*, слід віднести:

- підготовку до поточних аудиторних занять (уроків, лекцій, семінарів і практичних);
- самостійне вивчення окремих тем або питань теми.

Самостійна підготовка студента до лекції полягає, насамперед, у перечитуванні конспекту попередньої лекції. Самостійна підготовка

до семінарів і практичних занять полягає в опрацюванні конспекту відповідної лекції (якщо вона читалася з даної теми), читанні відповідного розділу підручника й першоджерела, підбір прикладів, ситуацій, виконання практичних домашніх завдань, якщо такі передбачені планом заняття.

Самостійне вивчення окремих тем або питань теми передбачає, у першу чергу, засвоєння студентами нової навчальної інформації. Для цього необхідне опрацювання відповідних розділів підручників, ознайомлення з першоджерелами, робота з ресурсами *Internet*, виконання необхідних тренувальних завдань, здійснення заходів із самоконтролю. Форми звітування про результати цієї роботи визначаються кафедрою (викладачем) та можуть бути усними, письмовими або програмованими. Оцінювання, як правило, відбувається у комплексі з загальними результатами опрацювання студентом відповідного змістового модуля.

По-друге, до базової самостійної роботи належить виконання окремих завдань, які підлягають спеціальному контролю та оцінюванню викладачем і роблять певний внесок у сумарну кількість балів, отриманих студентом за вивчення навчального предмета. До таких форм належать:

- підготовка до поточного (модульний контроль, письмова робота) та підсумкового контролю (екзамен, залік);
- виконання індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ).

Самостійна підготовка до поточного та підсумкового контролю полягає в повторенні теоретичного матеріалу, відтворенні необхідних умінь та навичок і самоконтролю їх результативності.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) є формою самостійної роботи, що передбачає більш активну пошуково-творчу діяльність студентів. ІНДЗ – проблемні питання (або ситуації-завдання), які потребують не тільки опанування нової інформації, а й використання її для вирішення конкретних проблем. Якість виконання ІНДЗ оцінюється у межах загального розподілу балів за відповідний модуль, що визначаються кафедрою, та можуть

коливатися від 15 до 20 балів. Виконання ІНДЗ є обов'язковим, а отже студент не зможе отримати найвищу оцінку без виконання цього завдання.

До **додаткової самостійної роботи студентів** (ДСРС) належать форми, які виконуються за бажанням окремих студентів та спеціально викладачами не оцінюються. Таку роботу можна умовно поділити на додаткову навчальну та додаткову позанавчальну. Додаткова навчальна самостійна робота передбачає використання студентами окремих прийомів організації навчальної діяльності, що забезпечують підвищення якості опанування змісту програми навчального предмета (наприклад, створення опорних конспектів теми). Позанавчальна самостійна робота виходить за межі затверджених навчальних програм і має на меті розширення та поглиблення знань студентів з психологічних предметів. Така робота здійснюється у формі опрацювання спеціальної, монографічної літератури, матеріалів спеціалізованих журналів та спеціальних *Internet*-ресурсів. Ця робота органічно поєднується з різноманітними формами науково-дослідної роботи студентів з психології (участь у студентському психологічному товаристві, робота в проблемних групах та гуртках, участь у студентських олімпіадах та конференціях тощо).

Таким чином вважаємо за необхідне наголосити, що в різних формах самостійної роботи студентів можуть бути застосовані різноманітні конкретні засоби, до яких зазвичай відносять:

- 1) читання навчальної та наукової літератури;
- 2) конспектування першоджерел;
- 3) складання структурно-логічних схем, таблиць за окремими розділами, темами, питаннями навчальної дисципліни;
- 4) робота з *Internet*-ресурсами;
- 5) складання глосарію теми, розділу, навчальної дисципліни;
- 6) складання кросвордів;
- 7) складання різного роду завдань за навчальною дисципліною;
- 8) складання картотеки літератури за окремими розділами, темами, питаннями навчальної дисципліни;

9) підготовка картотеки діагностичних методик за окремими розділами, темами, питаннями навчальної дисципліни;

10) практичне вивчення психічних процесів, станів, властивостей;

11) підготовка доповідей, повідомлень.

Нижче розглянемо стисло характеристику цих засобів виконання самостійної роботи студентами.

2.2 Індивідуальне навчально-дослідне завдання як базова самостійна робота з психології

Запропоновані останнім часом національні стандарти проголошують основою сучасного навчання самостійну, творчу роботу студента. На цьому принципі базуються і новітні технології навчання. У навчальних планах спеціальностей реалізується тенденція до скорочення аудиторних годин та збільшення кількості годин, які відводяться на самостійну роботу. У структурі навчального навантаження студента за системою ECTS самостійна робота також розглядається як один із основних компонентів освіти і займає близько половини його навчального навантаження. Кредити ECTS передбачають повне навантаження студента, не обмежене лише аудиторними годинами.

Практична реалізація самостійної роботи як одного з основних компонентів освіти може бути виконана при використанні в навчальному процесі індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ). ІНДЗ містить елемент пошукової, науково-дослідної роботи і виступає чинником залучення студента до науково-дослідної діяльності, яка може бути продовжена під час виконання курсової, дипломної, магістерської роботи, підготовки наукових доповідей, написання наукових статей.

Ефективне використання сучасних педагогічних технологій вимагає від майбутнього педагога оволодіння відповідними знаннями, навичками та уміннями, погодження своїх дій із діями інших людей, переборювання значного емоційного напруження, зокрема й негативних емоцій. Усі ці якості розвиваються в процесі

підготовки до майбутньої професійної діяльності педагога. Водночас формуються і такі складні, соціально значущі якості особистості майбутнього педагога як працьовитість, дисциплінованість, відповідальність, розуміння суспільних потреб та інтересів. Так як здійснення будь-якої діяльності потребує від людини оволодіння необхідними для неї засобами, передбачається накопичення майбутнім вчителем певних знань, вироблення навичок й умінь для досягнення поставленої мети. Уміння майбутнього педагога навчатися означає вміння планувати свою самостійну навчальну роботу, зокрема, вміння виконувати індивідуальні науково-дослідні завдання, уміння працювати з науковими джерелами, виокремлювати головне і другорядне, встановлювати між ними причинно-наслідкові зв'язки. Адже рівень сформованості навичок і умінь значною мірою залежить від свідомого ставлення, готовності особистості майбутнього педагога до вироблення в собі певних умінь і навичок, зацікавлення в кращому виконанні дій, пов'язаних з розв'язанням завдання.

Майбутній вчитель на шляху до досягнення педагогічних цілей має організовувати та планувати свою діяльність, а також здійснювати прогнозування проблемних педагогічних ситуацій, виходячи з уявлень про оптимальне функціонування своєї діяльності. Коли використані засоби не відповідають вирішуваній задачі, майбутній вчитель має направляти свою рефлексію на пошук нових засобів. Розвиток умінь і навичок рефлексії підвищує інтелектуальний і особистісний рівень майбутніх педагогів. Навчання і розвиток здійснюється у цьому випадку за схемою: практична діяльність – проблеми, що постали – акти усвідомлення труднощів і проблемних ситуацій – подальша рефлексія, критика виконаних дій – проектування нових дій та їх реалізація. Така схема організації навчання сприяє розвитку свідомості та творчого мислення майбутнього вчителя.

Метою виконання ІНДЗ є закріплення, поглиблення й узагальнення знань, отриманих студентами в процесі навчання у ВНЗ. При виконанні ІНДЗ студент має продемонструвати вміння

у сфері науково-дослідної діяльності, в роботі з готовими матеріалами, вміння творчо й оригінально вирішувати поставлені запитання (завдання).

ІНДЗ виконується студентами протягом вивчення психологічних дисциплін на відповідному курсі й передбачає проведення консультацій викладачем дисципліни відповідно до графіка розкладу навчального процесу. ІНДЗ – це окремий змістовий модуль, який виконується самостійно, є базовою самостійною роботою й оцінюється як частина навчального курсу: на 1 курсі – з загальної та соціальної психології (ЗСП), на 2 курсі – з вікової та педагогічної психології (ВПП).

Як вирішувати педагогічні ситуації. При відсутності у майбутніх вчителів педагогічного досвіду важливе значення мають знання студентами основ педагогіки і психології, їх особистий досвід, інтелектуальні уміння, серед яких провідне місце належить прогностичним умінням. У більшості випадків вчителю необхідно швидко реагувати на педагогічні ситуації, які виникають у навчально-виховному процесі, й оперативно їх вирішувати. Вирішення педагогічних ситуацій базується на тактичних прогнозах. Отже, від уміння прогнозувати залежить правильність рішень. Для оперативного прогнозування не менше значення, ніж наукова теорія, мають постановка цілей, прогностичне мислення і рефлексія майбутнього вчителя. Дані якості актуалізуються у ході рішення педагогічних задач. Під педагогічною задачею розуміється усвідомлення педагогічної ситуації з привнесеною метою в зв'язку з необхідністю пізнання і перетворення дійсності. Усвідомити педагогічну ситуацію – значить усвідомити неузгодженість між очікуваним (прогноз) та даним (реальна дійсність). Вирішити задачу – значить встановити найбільш оптимальні способи дій, які допоможуть досягти бажаної мети; це значить мислити прогностично, з актуалізацією прогностичних якостей мислення (глибини, аналітичності, усвідомленості, гнучкості, перспективності, доказовості). Адже мислення – це не тільки ознака пізнавальної сфери людини, а й загальна характеристика способу відображення

дійсності та регуляції активності людини в будь-яких ситуаціях, особливо в проблемних. Процес вибору рішення і рефлексія в діяльності майбутнього педагога є важливими умовами її ефективності. Вибір складає основну ланку процесу прийняття рішення, а формування, усвідомлення й аналіз альтернатив, із яких студент вибирає, здійснюється на основі рефлексії, що функціонує як діяльнісна сторона самосвідомості педагога.

При виконанні запропонованого варіанту ІНДЗ (вирішення педагогічних задач) майбутній вчитель має керуватись поетапним виконанням завдань:

1 етап – формування умов та вимог задачі: («дано» – формулювання проблеми, яка буде вирішуватись протягом усього подальшого процесу рішення шляхом узагальнення, розуміння, виділення головного, прояснення сенсу, визначення актуального); («треба» – постановка мети подальших дій, що задає напрямок, у межах якого формується майбутнє педагогічне рішення, окреслення образу бажаного результату, визначення педагогічно доцільних і важливих орієнтирів формування особистості).

2 етап – процес виникнення гіпотез у широкому альтернативному полі, від стереотипів і штампів у вирішенні педагогічних задач до творчих знахідок. На даному етапі майбутній вчитель має запропонувати якомога більшу кількість прийнятних, доцільних варіантів дій з проблемної ситуації.

3 етап – вибір альтернативної гіпотези, рефлексивний вибір майбутнім педагогом певного варіанту рішення педагогічної задачі за критерієм «прийнятне – неприйнятне» й аргументація своєї оцінки, підтверджена результатами досліджень вчених.

Виконання студентами ІНДЗ дає можливість поглибити, конкретизувати знання, отримані ними на лекціях, сприяє більш міцному оволодінню досліджуваним матеріалом, формує і розвиває у майбутніх вчителів прогностичні уміння при вирішенні педагогічних задач.

Вимоги до змісту ІНДЗ. ІНДЗ має включати наступні елементи наукового дослідження: 1) комплексний і системний підходи до

вирішення поставленого завдання; 2) використання сучасних теоретичних методологій, наукових розробок та досліджень за даною темою; 3) застосування творчого підходу й відбиття власного бачення вирішення поставленого завдання.

ІНДЗ має складатися зі вступу, основної частини та висновку.

Вступ ІНДЗ має розкривати актуальність та практичне значення проблеми питання (завдання).

Основна частина ІНДЗ має розкривати завдання, відповідати на поставлені запитання. Вона повинна містити власні міркування студента стосовно сутності питання (завдання), які мають бути підкріплені посиланнями на відповідні наукові джерела, бути логічним зв'язком між вступом й висновком ІНДЗ.

У висновках мають бути сформульовані підсумки, які відповідають поставленому питанню (завданню), практичні пропозиції або рекомендації щодо його вирішення.

Вимоги до оформлення ІНДЗ. Титульний аркуш ІНДЗ має бути оформлений у такій послідовності:

- назва університету;
- назва кафедри;
- назва навчальної дисципліни;
- номер академічної групи;
- прізвище й ім'я студента.

Текст роботи потрібно розпочинати з приведення змісту питання (завдання) ІНДЗ.

Об'єм ІНДЗ – не більше 3–5 сторінок листа А4 формату, шрифт Times New Roman, 14, інтервал 1,5; поля: верхнє й нижнє – 20 мм, ліве – 30 мм, праве – 15 мм.

Список літератури складають за алфавітним порядком прізвищ авторів або заголовків. Інтернет-джерела мають подаватись з обов'язковою позначкою щодо інформації, яка міститься на цьому сайті. Не припустиме посилання лише на сайти.

2.3. Характеристика основних засобів виконання самостійної роботи з психології

1. Читання навчальної та наукової літератури

Самостійне читання навчальних посібників, монографій, додаткової популярної літератури та конспектів може використовуватися у різних ситуаціях навчальної роботи учнів і студентів:

- 1) на уроках, семінарах, практичних заняттях;
- 2) при підготовці до лекцій, семінарів, практичних занять;
- 3) при підготовці рефератів, курсових та дипломних робіт;
- 4) при підготовці до екзаменів і заліків.

У наш час існує велика кількість підручників з психології, які не завжди повністю відповідають затвердженим програмам та навчальним планам підготовки фахівців різної спеціалізації. Крім того, у кожному з них виражається певна філософська позиція автора, його розуміння щодо рівня і специфіки викладу окремих розділів, тем. Це зумовлює те, що певні питання можуть бути розглянутими з різним ступенем докладності: занадто широко або взагалі не включені в підручник. Щоб уникнути небажаних прогалин у засвоєнні курсу, необхідно орієнтуватися на вимоги державних стандартів підготовки фахівця відповідної спеціальності та використовувати не один підручник, а працювати з різними джерелами (як підручниками, так і монографіями).

Однією з актуальних методичних проблем читання навчальної та наукової літератури як форми самостійної роботи учнів та студентів є формування в них умінь осмисленого читання, розвиток навичок розуміння психологічних текстів. Нагадаємо, що найбільшою складністю для студентів є читання наукових монографій і статей. На відміну від навчальних посібників вони не адаптовані для навчальних цілей і для відповідної категорії студентів. Працюючи зі складним для сприйняття стилем наукового тексту, деякі студенти відчують значні труднощі в його розумінні і тому обмежуються механічним заучуванням формулювань.

У цьому випадку головним завданням викладача є використання завдань, що сприяють розвитку в студентів відповідних умінь читання. Це можуть бути, наприклад:

- завдання зі складання докладного структурованого плану розділу;
- завдання з вільного (без опори на конспект) переказу розділу тексту;
- пошук відповіді на заздалегідь поставлені до тексту питання;
- відповіді на конкретні питання з розділу, спрямовані на виявлення розуміння основних понять, уміння порівнювати, аналізувати, синтезувати, узагальнювати;
- завдання щодо формулювання окремих думок тексту в іншій стилістичній і синтаксичній формі;
- складання стислого конспекту тексту;
- складання опорної графічної схеми розділу з текстовими поясненнями;
- складання резюме прочитаного тексту.

Нагадаємо, що залежно від мети, а, відповідно, і докладності опанування текстом читання може бути *ознайомлювальним і вивчаючим*. Метою *ознайомлювального читання* є швидкий перегляд книги, з'ясування того, чи потрібна вона, які саме частини можна буде використати.

Алгоритм ознайомлювального читання

1. Вивчення змісту титульного листа, визначення точної назви роботи, її автора й призначення.
2. Знайомство з анотацією або передмовою.
3. Знайомство зі змістом, виявлення питань, що цікавлять.
4. Неквапливе перегортування сторінок з метою «схоплювання» загального змісту й характеру викладу.
5. Уважне читання потрібних фрагментів.

Вивчаюче читання має на меті детальне засвоєння всього змісту роботи або певної її частини. Його рекомендується починати після ознайомлювального читання. Воно повільне, неквапливе, передбачає повернення до тексту, повторення та зіставлення

матеріалу. Якщо зустрічається слово, значення якого незрозуміле, слід уточнити його в словнику. Робота зі словником полегшує засвоєння матеріалу, сприяє усвідомленню його змісту, оволодінню професійною лексикою.

У процесі вивчаючого читання надзвичайно необхідні робочі записи й виписки. Якщо студент працює з власною книгою, то позначки, записи, підкреслення можна робити безпосередньо в ній. При цьому бажано користуватися економною системою умовних позначок:

- знаки схвалення (підкреслення, «!», NB – Nota Bene (звернути увагу) й т.д.) ;
- знаки заперечення («?», питальні слова й т.ін.) ;
- знаки доповнення (стрілки, записи типу: «див. також ...» тощо.).

У бібліотечній книзі це не дозволено, тому варто робити виписки окремих цитат, тез або конспектування.

2. Конспектування першоджерел

Вивчення наукової літератури має бути органічно пов'язане з вивченням матеріалу лекцій, читанням підручників і наступною роботою (написанням реферату, курсової або дипломної роботи, підготовкою до іспиту). При читанні наукових праць необхідно докладніше розібратися у тих питаннях, які були заплановані, але не розкриті на лекціях, звернути увагу на нюанси й особливості, які були згадані в лекціях. При самостійному вивченні наукової літератури дуже важливо зіставляти теоретичні положення з реальними психологічними явищами. Це дозволить краще зрозуміти, що означають досліджувані у книгах явища життя.

Конспект – це стислий виклад усього істотного в змісті досліджуваного матеріалу. Основні ідеї, положення і докази викладаються в порядку їх висвітлення в досліджуваному джерелі. Перед конспектуванням відбувається первинне читання джерела, і лише після того, як текст зрозумілий, його варто конспектувати. Рекомендується писати конспект лише на одному боці аркуша. Конспект необхідно доповнити власними думками й прикладами з життя, що забезпечує підкріплення й поглиблене розуміння досліджуваного змісту.

Для того, щоб конспектування першоджерел виконувало пізнавальну функцію, сприяло свідомому засвоєнню знань, студентів потрібно навчати відповідним умінням, зокрема:

- відбору істотної інформації та відокремленню її від другорядної;
- лексичної і синтаксичної переробки тексту;
- схематизації і структуруванню прочитаного матеріалу;
- формулюванню резюме прочитаного матеріалу.

3. Складання структурно-логічних схем, таблиць за окремими розділами, темами, питаннями навчальної дисципліни

Сутність цього прийому полягає у формуванні цілісності, логічності й системності знань студентів.

Алгоритм складання схеми

1. Читання теми (розділу).
2. Аналіз тексту, виділення головних та другорядних думок і понять. Занотовування основних понять і категорій.
3. Повторний перегляд тексту з метою визначення зв'язків між поняттями й категоріями.
4. Виділення найбільш загальних понять і категорій.
5. Побудова структурної схеми з урахуванням виділених взаємозв'язків.
6. Заключний перегляд тексту з метою зіставлення його з отриманою схемою.
7. Остаточне уточнення схеми.

Може бути виділено кілька варіантів структурних схем: теми, розділу, усього курсу.

Основні вимоги до складання схеми:

1. Схема повинна бути простою, лаконічною і міститися на одній сторінці.
2. Як елементи схеми повинні бути виділені основні й достатні поняття з теми (розділу).
3. Елементи схеми (поняття) повинні бути розташовані так, щоб була зрозумілою їхня ієрархія (наприклад, родові й видові поняття, загальні й конкретні – в центрі, на периферії – допоміжні).

4. Між елементами схеми повинні бути встановлені логічні зв'язки (усередині схеми й зовнішні, тобто взаємозв'язок із суміжними схемами).

5. Схема повинна бути наочною, для чого можна використовувати символи, графічний матеріал, колірні відтінки, таблиці, ілюстрований матеріал.

У разі необхідності схему можна додати визначенням основних теоретичних понять.

Рис. 2.10. Приклад найпростішої структурно-логічної схеми теми «Відчуття»

4. Робота з Internet-ресурсами

Студентам не завжди вдається знайти необхідну літературу, що може бути пов'язане з її відсутністю в бібліотеках і книгарнях. Крім того, інформація може бути розкидана по різних джерелах, що ускладнює доступ до неї. У такому разі студент користується Всесвітньою мережею. Він одержує унікальну можливість для самоосвіти, оскільки освітні інтернет-ресурси активізують пізнавальну діяльність, формують інформаційну культуру, навички дослідницької й аналітичної діяльності, а також формують уміння самостійно приймати рішення.

Необхідно, однак, ураховувати й істотні недоліки ресурсів мережі, зокрема, недостовірність розміщеної на сайтах інформації. Як правило, добір матеріалу для Інтернету здійснюється зацікавленими людьми, які можуть викладати факти, дотримуючись тільки певної позиції щодо поставленого питання. Тому користувачі (у даному випадку студенти) не мають змоги об'єктивно оцінити інформацію, піддавшись на переконливість автора. У той же час цей недолік активізує самостійну роботу студентів, змушуючи аналізувати та переосмислювати отриманий матеріал для визначення рівня його достовірності.

Крім того, суттєвим недоліком не стільки самих ресурсів мережі, скільки практики роботи з ними студентів, є звичка значної частини користувачів механічно використовувати готові тексти не тільки не обмірковуючи, а й часом навіть не читаючи їх. (Прямо як у відомому анекдоті. Викладач: «Яким методом Ви користувалися при написанні курсової роботи?» Студент: «Ctrl+C – Ctrl+V»).

Назвемо можливі форми самостійної роботи з використанням ресурсів *Internet*.

Пошук і обробка інформації:

- написання і захист реферату-огляду;
- аналіз існуючих рефератів у Мережі та їх оцінювання;
- складання бібліографічного списку;
- рецензія на освітні сайти з предмету та її презентація;
- підготовка фрагменту практичного заняття;
- робота з web-квестом, підготовленим викладачем;
- складання тематичного каталогу освітніх сайтів;
- аналізи планів розділів і тем, розміщених у Мережі;
- аналіз методичних розробок з різних предметів.

Організація інформаційної взаємодії:

- ознайомлення з професійними інтерактивними конференціями, аналіз обговорення розглянутих питань;
- консультації з методистами за допомогою електронної пошти;
- участь у студентських інтернет-конференціях;
- реєстрація і взаємодія в освітніх порталах.

Реалізація інтернет-проектів полягає в розробці комп'ютерних проектів з тем, запропонованих викладачем.

СРС з Інтернет-ресурсами дозволяє активізувати самостійну діяльність студентів. До того ж сучасні ресурси Мережі привабливі не лише наявністю різноманітного текстового, а й мультимедійного матеріалу, що підвищує зацікавленість студента в освітньому процесі й самостійному пошуку інформації.

Інформація, розміщена в Мережі, досить складно піддається кваліфікації, але все-таки виокремлюються найбільш істотні групи ресурсів, що охопили таку сферу, як освіта.

Виділимо такі *групи ресурсів*:

- науково-популярна інформація (різні видання, газети, журнали) ;
- довідкова інформація (віртуальні словники, довідники, енциклопедії, «віртуальні бібліотеки»);
- освітня інформація (методичні розробки, дистанційні курси);
- пізнавальна інформація («віртуальні музеї», тематичні сайти, присвячені проблемам в освіті).

При роботі з Інтернет (і CD)– ресурсами необхідно враховувати наступне:

- а) оцінити web-сайт, визначити, по можливості, якість й об'єктивність інформації;
- б) використовувати довідкові видання;
- в) порівнювати однакові теми за різними джерелами;
- г) застосувати різну дослідницьку стратегію, систему пошуку інформації згідно із завданнями;
- д) дати коректні посилання на використані джерела.

5. Складання глосарію теми, розділу, навчальної дисципліни

Глосарій (від лат. *glossarium* – словник) – це тлумачний (пояснюючий) словник понять і термінів, що складають термінологічну базу за певною темою або проблемою. Глосарій складається зі статей, у яких наводяться визначення термінів. Кожна стаття містить точне формулювання терміна та змістовну частину, що розкриває його зміст.

Складання глосарія забезпечує студентів більш глибоке оволодіння психологічною науковою термінологією, сприяє виробленню вміння доцільно застосовувати і правильно розкривати її зміст, показує готовність до професійної і наукової діяльності. Глосарій містить основні професійні терміни (а також їхні англійські або латинські відповідники, у разі необхідності – відповідники на інших мовах), факти, персоналії, найважливіші дати. Формулювання понять глосарію повинні відповідати формулюванням у різних словниках, енциклопедіях, довідниках і в документах законодавчого характеру. Кількісне та якісне наповнення глосарія враховується при оцінюванні навчальних і наукових праць студентів. Наприклад, глосарій курсової роботи повинен містити не менше 10 основних понять і термінів, які використовувалися у контексті досліджуваної проблеми.

Засоби самостійної роботи студентів, викладені у пунктах 1–5 є основними та найбільш поширеними. Далі коротко зупинимося на цікавих, ефективних, але нетрадиційних прийомах СРС з психології.

6. Складання кросвордів

Сутність цього прийому полягає у тому, що студент (чи група студентів) відбирає ряд понять, зашифровує їхні початкові букви в кросворд, чайнворд, ребус і пропонує точне визначення кожного поняття. Розгадування може відбуватися на практичних заняттях або заняттях проблемної групи, гуртка, на тематичному психологічному заході чи взагалі вдома у компанії друзів. Цей ігровий прийом захоплює студентів, розвиває їхню творчість.

7. Складання різних завдань за навчальною дисципліною

Приклади завдань:

– підбір студентами уривків з художньої літератури, статей із журналів і газет, прислів'їв, приказок, афоризмів, висловлень, притч, анекдотів до того чи іншого розділу (теми). Із цією метою можна завести на групу окремий зошит, у якій кожний студент може фіксувати ту інформацію, що він підібрав, або ознайомитися з уже наявною;

- «Це цікаво» – студент готує й озвучує на семінарі або практичному занятті невелику інформацію, факт з окремого питання, проблеми (яка вивчається на даний момент). Інформація повинна відповідати вимогам новизни, теоретичної й практичної значущості;
- складання невеликих логічних ланцюжків з термінів за 1–2 темами або розділами;
- формулювання завдань, де необхідно виявити те чи інше психічне явище або властивість, розкрити його сутність, виявити закономірність і т.п.;
- складання практичних ситуацій, що вимагають застосування психологічних знань при аналізі й оцінці психологічних особливостей людини;
- створення «галереї психологів». Підготовка «галереї» може здійснюватися індивідуально, у парах, групах. Необхідно підготувати матеріал про певного вченого-психолога: портрет, коротку біографію, перелік основних робіт, основні досягнення у різних галузях психології, більш докладне розкриття одного з питань психології, досліджуваного ученим, аналіз значення поглядів ученого в наш час.

Прийоми, що розглянуті нижче, на початку вивчення психології є відносно самостійними та широко нерозповсюдженими. Але ми переконані, що вже з першого курсу навчання необхідно виробляти у себе вміння використовувати ці прийоми, тому що вони складають важливі підвалини для розгорнутої науково-дослідної роботи студентів.

8. Складання картотеки літератури за окремими розділами, темами, питаннями навчальної дисципліни

Студент за окремими темами і розділами навчальної дисципліни створює список літературних джерел з їхньою анотацією. Тут виключно важливе обов'язкове дотримання правил складання бібліографічних списків!

9. Підготовка картотеки діагностичних методик за окремими розділами, темами, питаннями навчальної дисципліни

Також з окремих тем і розділів навчальної дисципліни створюється перелік психодіагностичних методик. Тут необхідно

зазначити точну назву методики, автора, мету, стимульний матеріал, коротко описати проведення й обробку результатів, дати посилання на джерело.

10. Практичне вивчення психічних процесів, станів, властивостей

Цей засіб самостійної роботи студентів передбачає їхні окремі спроби самостійного проведення нескладних психодіагностичних процедур із подальшим обговоренням результатів на практичних заняттях.

11. Підготовка доповідей, повідомлень

При підготовці доповіді необхідно: обрати тему, підібрати необхідну літературу за темою і ретельно вивчити її, добре продумати і скласти докладний план, виділити основні положення в досліджуваних джерелах, підтвердити запропоновані положення прикладами з тексту, подумати над правильністю та доказовістю наведених у джерелах положень, зіставити розглянуті в літературі факти, виділити в них загальне і особливе, узагальнити вивчений матеріал відповідно до складеного плану, зробити висновки, підготувати необхідні для роботи особисті спостереження, приклади, ілюстрації.

На окрему увагу заслуговує така інтегративна форма самостійної роботи учнів і студентів як підготовка до підсумкового контролю (заліків та екзаменів).

Підготовка студентів до заліків й екзаменів є важливим видом самостійної навчальної діяльності, перш за все тому, що вона дозволяє систематизувати отримані знання та вміння. Тому викладацька практика виставлення заліків та екзаменів без узагальнюючих контрольних, тестових, залікових або екзаменаційних робіт недоцільна, оскільки позбавляє студентів можливості повторити, узагальнити й систематизувати свої знання з розділу курсу або дисципліни в цілому.

Наведемо найбільш типові поради, які даються учням і студентам при підготовці до екзаменів:

1. Розпочинаючи підготовку до екзаменів, корисно скласти план. Складаючи план на кожен день, необхідно чітко визначити, які саме розділи будуть опрацьовані сьогодні. При цьому слід уникати узагальнених формулювань: «Трохи попрацюю», «Подивлюся взагалі» тощо.

2. Корисно визначити, хто ви – «сова» чи «жайворонок», і залежно від цього максимально завантажити ранкові чи, навпаки, вечірні години.

3. Звичайно, добре починати з найважчого матеріалу та з того, який ви знаєте найгірше. Але буває й так, що займатися не хочеться, у голову нічого не йде – як кажуть, «немає настрою». У такому разі корисно розпочати з того, що ви знаєте краще, із того матеріалу, який вам найбільше цікавий. Можливо, поступово ви ввійдете в потрібний ритм роботи і зможете перейти до більш важких розділів.

4. Корисно чергувати роботу і відпочинок. Перерви краще робити по завершенню вивчення будь-якої частини навчального матеріалу, приблизно щогодини. Перерви краще не затягувати, але намагатися зробити їх активними. Можна в цей час вимити посуд, полити квіти, зробити зарядку.

5. Готуючись до екзамену, не треба прагнути до того, щоб прочитати й запам'ятати напам'ять весь підручник. Корисно повторювати матеріал за питаннями. Прочитавши запитання, згадайте і обов'язково коротко запишіть все, що ви знаєте, і лише потім перевірте себе за підручником. Особливу увагу зверніть на підзаголовки розділу підручника, на правила і виділений текст. Перевірте правильність дат, основних фактів. Тільки після цього уважно, повільно прочитайте підручник, виділяючи головні думки, – це опорні пункти відповіді. Слід завжди пам'ятати, що ваше завдання не завчити, а зрозуміти матеріал. Тому концентруйте увагу на ключових думках.

6. При підготовці до екзаменів корисно структурувати матеріал, складаючи план, схеми, причому обов'язково робити це не подумки, а на папері. Така фіксація дуже важлива. Плани корисні й тому, що їх легко використовувати при короткому повторенні матеріалу і навіть інколи безпосередньо при відповідях на екзаменах.

7. Наприкінці кожного дня підготовки слід перевірити, як ви засвоїли матеріал: знову коротко запишіть плани відповідей на всі запитання, які були опрацьовані цього дня.

8. Відповіді на найбільш важкі питання повністю, розгорнуто викладіть мамі, другу – будь-кому, хто захоче слухати, причому намагайтеся це робити так, як потрібно на екзаменах. Дуже добре записати відповідь на магнітофон, а потім послухати себе ніби з боку. Перед усним екзаменом добре спробувати викласти відповіді на найбільш важкі питання, стоячи перед дзеркалом (бажано таким, щоб можна було бачити себе в повний зріст), звертаючи увагу на позу, жести, вираз обличчя. Чому це треба робити? У психології встановлено, що чим більшими є відмінності в станах людини в той момент, коли вона отримує інформацію (готується до екзамену) і відтворює її (складає екзамен), тим важче їй витягувати інформацію з пам'яті. Готуватися зазвичай доводиться вдома, сидячи, а то й лежачи, у спокійній обстановці, розслабившись, а відповідаючи на екзамені, людина відчуває напруження, хвилювання. У разі, якщо ви промовляєте відповідь або записуєте її на магнітофон, ви зближує ці два стани. Важливо й те, що внутрішня мова «про себе» відрізняється від мови вголос: вона коротка, стисла. Коли ви переказуєте відповідь, ви включаєте пам'ять, що допомагає вам відповідати не внутрішньою, а загальнодоступною мовою. Тільки тут і з'ясовується, які аспекти матеріалу ви засвоїли твердо.

9. Якщо в якийсь момент підготовки до екзаменів вам здається, що це вивчити неможливо і ви ніколи не зможете запам'ятати все, що потрібно, подумайте про те, скільки інформації з цієї навчальної дисципліни ви вже засвоїли, зрозумійте, де ви знаходитесь і скільки вам ще належить пройти, щоб засвоїти весь матеріал. Тільки робити це треба якомога конкретніше. Не: «Ой, я нічого не знаю!» або «Я все одно нічого не встигну, так чи не краще все це кинути?», а відокремивши легкі або порівняно легкі для вас питання і теми від тих, які ви вважаєте своєю основною проблемою. А потім зосередьтеся на тому, що вам потрібно вивчити, ніби перекидаючи місток між тим, що ви вже знаєте і тим, чого ще не знаєте.

РОЗДІЛ ІІІ. САМОСТІЙНА РОБОТА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ЗАГАЛЬНА ТА СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ»

3.1. Питання, що рекомендовані для самостійного вивчення

Тема 1. Сучасна психологія як наука. Методи психології

1. Етапи становлення психології як науки
2. Основні напрямки сучасної зарубіжної психології
3. Принципи психології

Тема 2. Предмет психології

1. Будова нервової тканини і нервової системи вищих тварин
2. Еволюція психіки в тваринному світі
3. Фізіологічні основи психіки
4. Теорія рефлексорної діяльності нервової системи (І.Павлов)

Тема 3. Особистість

1. Мотиви та спрямованість особистості

Тема 4. Діяльність та поведінка особистості

1. Види діяльності людини та їх психологічна характеристика
2. Формування діяльності та поведінки особистості

Тема 5. Емоції, почуття

1. Емоційні якості особистості
2. Фізіологічні основи емоцій та почуттів

Тема 6. Воля

1. Основні підходи до вивчення волі
2. Вольові якості особистості

Тема 7. Темперамент

1. Історія вивчення темпераменту
2. Способи узгодження темпераменту з вимогами діяльності

Тема 8. Характер

1. Історія вивчення характеру
2. Прояв окремих рис характеру

Тема 9. Здібності

1. Френологія: міф та реальність
2. Розвиток здібностей

Тема 10. Увага

1. Значення уваги і її розвиток в процесі навчання

Тема 11. Відчуття та сприймання

1. Локалізація функцій в корі головного мозку
2. Фізіологічні основи відчуттів та сприймання

Тема 12. Пам'ять

1. Теорії пам'яті
2. Тренування та розвиток пам'яті

Тема 13. Мислення

1. Рішення складних розумових завдань і роль у ньому інтуїції

Тема 14. Уява

1. Фізіологічна основа уяви

Тема 15. Предмет, завдання та методи соціальної психології

1. Специфіка методів дослідження в соціальній психології

Тема 16. Соціальна психології груп

1. Психологічний клімат групи та його складові.
2. Прийняття рішення у малих групах.

Тема 17. Міжособистісні стосунки в групі

1. Метод соціометрії Д.Морено

Тема 18. Проблема особистості в соціальній психології

1. Підходи до вивчення соціальної психології особистості.

Тема 19. Соціалізація

1. Інститути соціалізації
2. Девіація як соціально-психологічна проблема

Тема 20. Вплив групи на особистість

1. Особистість у кримінальній групі
2. Вплив релігійної групи на її членів

Тема 21. Родина як мала соціальна група

1. Родина як соціальне та соціально-психологічне явище
2. Стисла історія розвитку відносин
3. Психологічні проблеми дошлюбних стосунків
4. Мотиви шлюбу та проблеми молодої сім'ї
5. Психологічний клімат сім'ї
6. Порушення сімейних відносин

Тема 22. Різновікові неформальні дитячі групи

1. Особливості спілкування та взаємодії у дитячо-молодіжних різновікових об'єднаннях (РВО):

а) формальні РВО (малокомплектні школи, спортивні групи і секції, робочі колективи, гуртки тощо);

б) позаформальні РВО як структури громадських об'єднань: патрулі, ланки, екологічні, туристичні, воєнізовані, мистецькі групи тощо;

в) неформальні РВО за місцем проживання, уподобаннями;

г) тимчасові РВО: літні табори, екскурсійні групи, групи підтримки (фани).

2. Психологія педагогічної діяльності керівників РВО

3. Вирішення проблем та протиріч діяльності РВО

Тема 23. Психологія спілкування

1. Трансактні ролі
2. Теорії взаємодії

Тема 24. Конфлікти

1. Способи зняття конфліктних ситуацій
2. Формули конфліктів

Тема 25. Агресія та альтруїзм

1. Соціальна роль агресії та альтруїзму.

Тема 26. Спілкування та міжособистісні відносини в системі вчитель-учень

1. Значущість педагогічного спілкування в навчально-виховному процесі
2. Комунікативна сторона педагогічного спілкування. Мова вчителя
3. Взаємодія вчителя з учнями
4. Розуміння вчителем учнів
5. Можливості розвивати та вдосконалювати характеристики спілкування вчителя з учнями

3.2 Завдання та запитання для самоконтролю

Тема 1. Сучасна психологія як наука. Методи психології

1. Чому у сучасній психології існує ціла низка різноманітних напрямів?
2. Чому загальну психологію вважають базовою основою інших галузей психологічної науки?
3. Наведіть конкретні приклади проявів основних принципів вітчизняної психології.
4. Як співвідносяться психологія та педагогіка? Наведіть конкретні приклади їх зв'язків.
5. Які основні напрями (підходи, концепції, наукові школи) існують у сучасній психології?
6. Наведіть конкретні приклади психічних процесів, станів, властивостей.
7. Порівняйте природній експеримент та спостереження.
8. Які методи дослідження ви б запропонували для вивчення особливостей уваги молодших школярів та професійних планів старшокласників. Обґрунтуйте свою пропозицію.
9. Які психологічні методи дослідження можуть бути використані вчителем у школі та з якою метою?

Тема 2. Предмет психології

1. У чому різниця життєвих та наукових психологічних знань?
2. Наведіть декілька народних прислів'їв з «психологічним» змістом та поясніть його.
3. Як в історії психологічної думки розглядалося поняття предмету психології?
4. Які існують форми відображення і в чому полягає специфіка психічного відображення?
5. Як співвідносяться поняття «психіка», «свідомість» та «самосвідомість»?
6. Наведіть та поясніть конкретні приклади реалізації основних функцій психіки.
7. У чому полягає взаємозв'язок основних форм психіки? Наведіть конкретні приклади.
8. Чому звукову і іншу сигналізацію тварин не можна ототожнювати з мовою людини? У чому їх схожість і відмінність?
9. Як, на ваш погляд, можна довести наявність фізіологічної основи психіки?
10. На конкретних прикладах доведіть, що свідомість має соціально-історичне походження.
11. Що таке несвідоме і як воно пов'язане зі свідомістю?

Тема 3. Особистість

1. Наведіть конкретні приклади ознак, які характеризують людину як особистість.
2. Чи згодні ви з тим, що поняття «особистість» не можна ототожнювати з поняттям «індивідуальність»?
3. Що б ви відповіли на твердження «Людина за будь яких обставин завжди залишається людиною»?
4. У чому ви вбачаєте основні принципові відмінності в розумінні активності людської особистості, представлені в різних наукових напрямках – психоаналізі, біхевіоризмі, гуманістичній психології?
5. Що з позицій вітчизняної психології є фундаментальним рушієм людської активності?
6. Як співвідносяться соціальне та біологічне в розвитку особистості?

7. Чи є вплив зовнішніх фізичних даних людини на її особистісні якості? Відповідь обґрунтуйте.
8. Як, на ваш погляд, можна виявити спрямованість особистості людини?
9. Наведіть конкретні приклади потреб, що містяться на різних рівнях «піраміди потреб» А. Маслоу?
10. Доведіть, що потреби особистості мають соціально-історичне походження.
11. Чи впливає «Я – образ» на формування особистості? Відповідь обґрунтуйте.
12. Поспостерігайте за близькими та знайомими і спробуйте помітити конкретні прояви різноманітних механізмів захисту особистості.
13. Що, на вашу думку, може бути основними причинами неадекватної самооцінки особистості?
14. Що таке рівень домагань, і яку роль він відіграє у поведінці та розвитку особистості?

Тема 4. Діяльність та поведінка особистості

1. Що б ви відповіли на твердження, що діяльність людини – це віддзеркалення її особистості?
2. Порівняйте діяльність людини та пристосувальну поведінку тварин.
3. Проаналізуйте компоненти певної діяльності конкретної людини.
4. Поясніть, що означає «широкі, стійкі, змістовні інтереси». Наведіть конкретний приклад.
5. Наведіть конкретні приклади переконань.
6. Як співвідносяться поняття «навичка» та «уміння»?
7. Чи згодні ви з твердженням, що «перевчитися важче, ніж навчитися»? Відповідь обґрунтуйте.
8. Проаналізуйте поняття «вчинок» та співставте його з поняттями «діяльність» та «поведінка».
9. Порівняйте поняття «навичка» та «звичка». Від яких чинників у першу чергу залежить успішність формування навичок? Відповідь обґрунтуйте.
10. Встановіть зв'язки між потребами особистості та її діяльністю.
11. Наведіть конкретні приклади інтеріоризації та екстеріоризації дій.

12. Наведіть конкретні приклади різних дій за ознакою їх місця у цілісній структурі діяльності.
13. Доведіть взаємозв'язок основних видів діяльності людини.

Тема 5. Емоції, почуття

1. Як, на ваш погляд, співвідносяться поняття «емоції» і «почуття»?
2. На підставі власних спостережень опишіть прояви емоцій та почуттів.
3. Що б ви відповіли на твердження про те, що почуття людини характеризують систему її потреб?
4. Яку роль відіграють в емоціях органічні відчуття?
5. Доведіть, що почуття людини мають соціально-історичне походження.
6. Наведіть приклади, які підтверджують роль людських емоцій у пізнанні.
7. Чим відображення дійсності у відчуттях відрізняється від відображення, що здійснюється в процесах відчуття, сприйняття, пам'яті?
8. Чим можна пояснити те, що якщо дати можливість людині все розповісти, поплакати, то їй легше перенести горе?
9. Чи завжди характер емоційної реакції людини адекватний характеру самої дії? Поясніть причини можливої відповідності або невідповідності.
10. Наведіть конкретні приклади інтелектуальних почуттів.

Тема 6. Воля

1. Доведіть, що праця є основою виникнення і розвитку вольових дій.
2. Наведіть конкретні приклади проявів функцій волі.
3. У чому, на ваш погляд, вимірюється «сила волі»?
4. Проаналізуйте один з фактів прояву вольової поведінки, що мав місце у вашому житті. Чи запам'яталися вам особливості етапів вольової дії?
5. Уявіть, що ви прийняли рішення, але засумнівалися у його правильності, тому не виконуєте його, або відкладаєте виконання наміченого, намагається переконати себе, що з виконанням рішення можна почекати. Про які особливості волі особи це говорить?

6. Проаналізуйте, які чинники найістотніше впливають на розвиток волі людини?
7. У чому, на ваш погляд, полягає основна різниця між такими вольовими якостями як наполегливість та впертість?
8. Чи завжди оцінка результатів діяльності людини стимулює розвиток його вольових якостей? Відповідь обґрунтуйте.
9. Які, на ваш погляд, прийоми роботи над собою сприяють формуванню вольових якостей особи?
10. Проаналізуйте зв'язки між вольовими якостями особистості та такою її характеристикою як «локус контролю».

Тема 7. Темперамент

1. Властивості темпераменту проявляються вже в ранньому дитинстві. Чи можна на підставі цього зробити які-небудь припущення щодо збереження цих властивостей у майбутньому?
2. У людей можуть бути різними темп мови, емоційна збудженість, жвавість жестів. Чи завжди ці особливості належать до темпераменту? За якими ознаками це можна встановити?
3. Що б ви відповіли на твердження про те, що темперамент під час життя не змінюється?
4. Запропонуйте методи для виявлення типу темпераменту людини.
5. У яких життєвих ситуаціях темперамент розкривається найбільш повно?
6. Як темперамент позначається на формуванні рис особистості?
7. Наведіть та проаналізуйте конкретні приклади зв'язків темпераменту з особливостями емоційно-вольової сфери.
8. Різні типи темпераментів мають різні можливості для виконання певної діяльності, чи можна соціальну цінність людей визначати, виходячи з типів темпераменту?
9. Що, на ваш погляд, може бути причиною прояву в однієї людини властивостей різних типів темпераменту?
10. Наведіть приклади маскуванню властивостей темпераменту. Що може стати причиною такого маскуванню?
11. Наведіть та проаналізуйте конкретні шляхи пристосування темпераменту до особливостей та вимог діяльності.

Тема 8. Характер

1. У чому спільність і відмінність між характером і темпераментом?
2. Що б ви відповіли на твердження: «Хлопцю поганий характер дістався «у спадок» від бабусі»?
3. Який зв'язок існує між характером і темпераментом? Наведіть конкретні приклади.
4. Проаналізуйте значення у формуванні та проявах характеру такого явища як «динамічний стереотип».
5. Наведіть докази, що характер формується протягом життя шляхом виховання, а не є вродженим і незмінним.
6. Наведіть конкретні приклади та проаналізуйте таке явище як «динамічний стереотип».
7. Чому проблема типології характеру є однією з найскладніших і найдискусійніших у психології? Які вам відомі типології характеру?
8. Як співвідносяться поняття «тип характеру» та «акцентуація характеру»? Відповідь обґрунтуйте.
9. Доведіть, що властивості характеру визначаються не біологічними, а суспільними закономірностями.
10. Які індивідуально-своєрідні психологічні властивості людини можна назвати властивостями або рисами характеру?
11. Чим пояснити, що у важкі часи, в критичних ситуаціях характер людини проявляється найбільш повно?

Тема 9. Здібності

1. Чи можна фактичний успіх у певній діяльності визначити як здібності? Яка існує залежність між здібностями, вміннями та знаннями?
2. Яка роль задатків у розвитку здібностей?
3. Проаналізуйте зв'язок здібностей з інтересами. Наведіть конкретні приклади.
4. Досить часто висловлюється думка про «уроджені» здібностей. Спростуйте дане твердження.
5. Чи завжди задатки будуть розвиватися в здібності? Від яких факторів залежить розвиток здібностей?

6. Доведіть зв'язок загальних та спеціальних здібностей.
7. Наведіть конкретні приклади рівнів розвитку здібностей. Доведіть їхній ієрархічний зв'язок.
8. Як, на вашу думку, слід організувати роботу з дітьми, які виявляють певні здібності до навчального предмету або певної діяльності?

Тема 10. Увага

1. Проаналізуйте, у чому своєрідність уваги як процесу та стану.
2. Наведіть конкретні приклади функцій уваги у діяльності людини.
3. Наведіть конкретні приклади результатів функціонування ретикулярної формації як одного з фізіологічних механізмів уваги.
4. Проаналізуйте, які прийоми можуть бути використані для підтримки довільної уваги.
5. Що, на ваш погляд, може бути причиною виникнення післядовільної уваги? Наведіть конкретний приклад.
6. Порівняйте такі властивості уваги як переключення та відволікання.
7. Виходячи з психологічних закономірностей уваги поясніть, чому помилки рекомендується виправляти червоним олівцем?
8. Що таке неуважність? У чому вона виявляється?
9. За допомогою яких методик можна отримати порівняльні характеристики стійкості, переключення, широти та інших властивостей уваги?

Тема 11. Відчуття та сприймання

1. Порівняйте відчуття та сприймання.
2. Що б ви відповіли на твердження про те, що відчуття людини не мають суттєвих відмінностей від відчуття тварин, враховуючи те, що відчуття – це найпростіший процес, що базується на роботі аналізаторів, які у людини та тварин (особливо вищих) працюють аналогічно?
3. Поясніть, чому сприймання не можна зводити до простої суми відчуттів? Як слід розуміти положення про те, що сприймання – результат складної аналітико-синтетичної діяльності?

4. Наведіть конкретні приклади сінестезії. Із якими сінестезіями ви зустрічалися особисто?
5. Які основні вимоги з точки зору психології сприймання слід пред'являти до демонстрації у процесі навчання наочного матеріалу? Яке значення для сприйняття має словесна вказівка?
6. Як, на ваш погляд, співвідносяться поняття «сприймання» та «спостереження»?
7. Поясніть такий факт: чому, коли людина вперше йде по незнайомій місцевості, самотійно розшукуючи дорогу, вона без особливих зусиль знайде її вдруге; коли ж вона іде разом із супутником, якому дорога добре відома, людині важко буде самотійно пройти цей шлях наступного разу?
8. При одночасному сприйманні білого кола на чорному фоні і чорного кола на білому фоні останній здається меншим. Яка закономірність сприймання проявляється у цьому випадку?
9. Відомо, що один і той же відрізок часу в різних ситуаціях сприймається по-різному. Поясніть деякі закономірності суб'єктивної оцінки часу людиною.
10. Встановіть зв'язки відчуття та сприймання з властивостями особистості та іншими психічними процесами.

Тема 12. Пам'ять

1. Чи можна стверджувати, що пам'ять має суспільно-історичне походження? Відповідь обґрунтуйте.
2. Визначте найважливіші особливості пам'яті як пізнавального психічного процесу.
3. Зіставте психологічні, біохімічні та фізіологічні підходи до визначення механізмів пам'яті.
4. У чому полягає основна відмінність уявлень від образів сприймань і від понять? Поясніть, чому уявлення вважають більш високим ступенем пізнання, ніж образи сприймання.
5. Наведіть конкретні приклади мимовільного запам'ятовування та проаналізуйте його причини.
6. Якими прийомами доцільно користуватися для організації логічного запам'ятовування?

7. На підставі власних спостережень опишіть індивідуальні особливості пам'яті.
8. Проаналізуйте, що зумовлює вибіркковість процесів збереження та забування? Наведіть конкретні приклади.
9. Багато людей для кращого запам'ятовування вдаються до коротких записів. Чому такий прийом сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу?
10. Зі шкільної практики відомі випадки, коли учні, які добре знали вірш, при відповіді на уроці від хвилювання збиваються і забувають окремі його частини. Як фізіологічно пояснити таке забування?
11. Чому необхідною умовою успішного запам'ятовування є активність розумової діяльності учнів?
12. Як впливає на запам'ятовування ставлення до того, що запам'ятовується (цільова установка, розуміння значущості, інтерес і т. д.)? Чим пояснити, що приклади, придумані самостійно, запам'ятовуються краще?

Тема 13. Мислення

1. У чому полягають специфічні особливості мислення як вищої форми пізнавальної діяльності?
2. Наведіть приклади зв'язку мислення з відчуттям та сприйманням.
3. Проаналізуйте відмінності мислення від чуттєвого пізнання.
4. Чи є, на ваш погляд, мислення у тварин? Якщо є, то в чому різниця між мисленням людини та мисленням тварин?
5. Наведіть приклади, що підтверджують узагальненість та опосередкованість людського мислення.
6. Доведіть зв'язок формування розумових дій із зовнішніми практичними діями.
7. У чому відмінність понять від уявлень і як вони взаємопов'язані? Проілюструйте відповідь прикладами.
8. Що, на ваш погляд, може бути причиною низького показника IQ, виявленого при тестуванні?
9. Чи згодні ви з тим, що якості мислення передаються генетично, і що «розумною людиною треба народитися»? Відповідь обґрунтуйте.

10. Проаналізуйте основні розумові операції, які необхідні для порівняння понять.
11. Чи згодні ви з тим, що розв'язання відомого типу завдань більшою мірою пов'язане з роботою пам'яті, ніж мислення? Відповідь обґрунтуйте.
12. Які з якостей мислення ви вважаєте найбільш важливими для сучасної молоді? Відповідь обґрунтуйте.
13. Перерахуйте основні етапи рішення розумових задач і вкажіть психологічні умови, необхідні для їх вирішення.
14. У чому полягає евристичний підхід до вивчення мислення?

Тема 14. Уява

1. Який вид уяви переважає в діяльності художника, письменника? За якими ознаками це можна встановити?
2. Підберіть приклади продуктивної мрії і порожньої мрійливості. Проаналізуйте роль мрії у вашому житті.
3. У чому полягає зв'язок сновидінь з реальністю?
4. Охарактеризуйте педагогічні прийоми, які найбільш сприяють розвитку уяви.
5. Добре відомо, що в той час, коли людина вчиться їздити на велосипеді, їй буває досить подумати, що зараз вона впаде, як це дійсно стається. Які механізми уяви виявляються у даному випадку?
6. Наведіть та поясніть конкретні приклади репродуктивної уяви.
7. Порівняйте уяву з іншими пізнавальними психічними процесами і властивостями особистості.
8. Чи можна говорити про наявність уяви у тварин? Відповідь обґрунтуйте.
9. Поясніть, у чому основна відмінність уяви від уявлень пам'яті. За якими ознаками це можна встановити?
10. Визначте, який прийом створення образів уяви використані винахідниками при конструюванні ними дирижабля, танка, амфібії, аеросаней, тролейбуса.

Тема 15. Предмет, завдання та методи соціальної психології

1. Проаналізуйте, які функції виконує соціальна психологія, та якими способами може досягатися рішення задач, що стоять перед нею.
2. Охарактеризуйте напрямки соціальної психології та доведіть їх практичну значущість.
3. На підставі власних спостережень опишіть певну соціально-психологічну проблему.
4. У чому специфіка предмету і завдань соціальної психології у порівнянні з іншими науками, що вивчають суспільство (соціологія, політологія тощо)?
5. Дайте порівняльну характеристику основних методів соціальної психології.
6. За якими критеріями класифікуються соціально-психологічні явища і процеси?
7. У чому полягає етика експериментального соціально-психологічного дослідження? Наведіть приклади.
8. Запропонуйте технологію вивчення якоїсь конкретної групи соціально-психологічних явищ.

Тема 16. Соціальна психологія груп

1. Порівняйте соціально-психологічні особливості великих та малих груп, доведіть, що кількість їх членів є досить умовним показником.
2. Які основні соціально-психологічні процеси відбуваються в малій групі?
3. Які виокремлюють системоутворюючі компоненти психології малої групи, і як характеризуються їх особливості?
4. Проаналізуйте складові процесу прийняття групового рішення в контексті групової динаміки.
5. Вивчіть, які соціальні норми та традиції існують у малих групах, членом яких ви є.
6. Запропонуйте, як можна вивчити особливості структури міжособистісних переваг у конкретній групі.
7. Доведіть взаємний зв'язок процесів диференціації та інтеграції у малих групах. Наведіть відповідні приклади.

8. На підставі власних спостережень опишіть різні стилі керівництва групою та покажіть, від чого вони залежать.
9. Які вам відомі національно-психологічні особливості людей? Наведіть конкретні приклади.
10. Проаналізуйте психологічні особливості українського національного характеру, які ви помічали у близьких та знайомих.
11. Доведіть, що етноцентризм, як психологічне утворення масової свідомості, є наслідком обмеженого міжетнічного спілкування.
12. Які критерії покладені в основу визначення соціального класу? Проаналізуйте, що складає основу психології соціального класу.
13. Які умови породжують зміни в поведінці людей в натовпі?
14. Наведіть приклади поведінки людей в натовпі, свідком якого ви були.
15. Чому люди часто втрачають контроль над собою в натовпі?

Тема 17. Міжособистісні стосунки в групі

1. Як розуміється поняття «ставлення» у різних галузях науки та практичної діяльності?
2. Проаналізуйте співвідношення психологічних й економічних відносин людей. Наведіть конкретні приклади.
3. У чому різниця між «суб'єкт-об'єктними» і «суб'єкт-суб'єктними» відносинами?
4. Як, на ваш погляд, співвідносяться поняття «позиція», «роль», «статус», «посада»? Відповідь обґрунтуйте.
5. Що може бути причиною негативного психологічного клімату в групі? Які, на ваш погляд, існують шляхи його покращення?
6. Проаналізуйте статус особистості як показника становища в групі.
7. Чому «позиція» в соціальній психології розглядається як інтегральна система вибіркового відносин особистості? Наведіть конкретні приклади.
8. Що визначає зміст міжособистісних відносин? Наведіть конкретні приклади на підставі власних спостережень.
9. Порівняйте систему офіційних та неофіційних взаємовідносин у вашій академічній групі. На скільки і в чому вони співпадають?

10. Запропонуйте програму та методичне забезпечення вивчення взаємовідносин людей у їх повсякденному житті та діяльності.
11. Проаналізуйте, яким взаєминам ви зазвичай віддаєте перевагу в повсякденному житті та діяльності. Чому так відбувається?

Тема 18. Проблема особистості в соціальній психології

1. У чому полягають основні соціально-психологічні проблеми особистості?
2. Порівняйте соціально-психологічний аналіз проблем особистості з загальнопсихологічним та соціологічним.
3. Проаналізуйте соціально-психологічні особливості особистості.
4. Встановіть зв'язки між компонентами соціально-психологічної структури особистості?
5. У чому сутність поняття «соціальний тип особистості»? Наведіть конкретні приклади.
6. Які складові елементи соціально-психологічної характеристики особистості?
7. Складіть соціально-психологічну характеристику особистості одного зі своїх знайомих.
8. Вивчіть фактори й умови, що зробили найважливіший вплив на формування вашої власної особистості.
9. Проаналізуйте роль соціальних і діяльнісних детермінант у формуванні особистості.

Тема 19. Соціалізація

1. Проаналізуйте, у чому сутність поняття «соціалізація особистості».
2. Порівняйте дію мега-, меза- та макрофакторів соціалізації.
3. Які педагогічні висновки випливають із закономірностей дії факторів соціалізації?
4. Порівняйте, що являють собою інститути соціалізації та в чому специфіка їхньої дії?
5. Що б ви відповіли на твердження про те, що соціалізація відбувається лише в дитячому та юнацькому віці, а в дорослому віці вона помітно уповільнюється, тоді як в похилому віці практично відсутня?

6. На підставі власних спостережень проаналізуйте етапи входження особистості у сформовану групу. Які проблеми виникають на кожному з етапів?
7. Визначте та проаналізуйте найбільш значні етапи вашої особистої соціалізації.
8. Розкрийте зміст поняття «життєва позиція» як інтегрального критерію соціалізації.

Тема 20. Вплив групи на особистість

1. Охарактеризуйте поняття «соціальна норма» та проаналізуйте особливості соціальних норм.
2. Розкрийте зміст поняття «норма» в залежності від широти та ступеня жорсткості її розпорядчих впливів.
3. Які соціально-психологічні фактори сприяють, а які перешкоджають засвоєнню соціальної норми? Відповідь обґрунтуйте.
4. Охарактеризуйте умови перетворення зовнішніх норм у внутрішні орієнтири поведінки.
5. Наведіть приклади зовнішнього та внутрішнього конформізму.
6. Чому нонконформізм часто називають «конформізмом навиворіт»? Відповідь обґрунтуйте.
7. Чи є у фасілітації негативні наслідки? Відповідь обґрунтуйте.
8. Проаналізувати явище соціальної лінії. Які педагогічні висновки можна з цього зробити?
9. Доведіть, що явище соціального підкорювання, досліджуваного Д. Майерсом, демонструє певні соціальні загрози.

Тема 21. Родина як мала соціальна група

1. Доведіть, що сім'я характеризується наявністю основних соціально-психологічних ознак малої соціальної групи.
2. Проаналізуйте специфічні соціально-психологічні особливості сім'ї як малої соціальної групи.
3. Що б ви відповіли на твердження про те, що в майбутньому родинні стосунки та сім'я зникнуть, а людство повернеться до проміскуїтету?
4. Доведіть взаємний зв'язок функцій сім'ї.

5. Як змінювалися функції вітчизняної сім'ї за останнє століття? Що, на ваш погляд, могло бути причинами таких змін?
6. На підставі власних спостережень опишіть наслідки змін у шкалах фемінності-маскулінності сучасних чоловіків та жінок.
7. Проаналізуйте теорії виникнення кохання та його складові.
8. Порівняйте кохання – пристрасть, кохання – гру, кохання – дружбу як варіації почуття кохання.
9. Яке значення, на ваш погляд, мають особливості дошлюбного спілкування молоді на стабільність та благополуччя їхнього подальшого родинного життя?
10. На підставі власних спостережень опишіть основні недоліки готовності до шлюбу сучасної молоді.

Тема 22. Різновікові неформальні дитячі групи

1. Порівняйте структури різноманітних РВО (наприклад скаутського патруля та екологічної групи). Чим, на ваш погляд, обумовлені ці відмінності?
2. Як відбувається трансляція та демонстрація соціального досвіду у РВО? Чому це ефективно?
3. Опишіть найбільш цікаві, на ваш погляд, характеристики РВО на ранній основі? Які напрямки їх змін у залежності від спрямування діяльності самого РВО?
4. Доведіть, що особливості формування статусів, лідерства у РВО полягають у прийнятих нормах поведінки, діяльності та захищеності особистості в самому РВО?
5. Проаналізуйте можливу динаміку розвитку стосунків за зміною віку та досвіду окремої особистості в РВО?
6. Як, на ваш погляд, обираються форми діяльності РВО, що привабливі та впливові для різних вікових груп у РВО?
7. Спробуйте скласти перелік засобів стимулювання розвитку особистості у РВО.
8. Від чого залежить обрання напрямків самовдосконалення та самоосвіти керівників РВО? Як це пов'язано з такими показниками як фаховість, майстерність керівника?
9. Як середовище та оточення формують соціально-психологічні умови становлення суспільно-корисної діяльності РВО?

10. Чому подолання асоціальності дітей та підлітків у РВО є важливим напрямком виховання? Як ця проблема впливає на рівень розвитку РВО?
11. Опишіть можливий процес залучення дітей і підлітків з особливими потребами в систему діяльності РВО.
12. Доведіть, що розбудова громадянського суспільства щільно пов'язана з розвитком розгалуженої системи діяльності різноманітних РВО.

Тема 23. Психологія спілкування

1. Доведіть значення спілкування у житті людини, формуванні, проявах та розвитку особистості. Наведіть конкретні приклади.
2. Запропонуйте систему методів дослідження особливостей спілкування студентської молоді між собою та з викладачами. Які проблеми можуть виникнути під час проведення такого дослідження?
3. Проаналізуйте форми і способи комунікативного зв'язку.
4. Чому можуть виникати бар'єри спілкування? Проаналізуйте роль і значення бар'єрів спілкування у повсякденному житті та діяльності людей.
5. Доведіть своєрідність та суттєве значення кинесики як засобу спілкування. Чи треба спеціально вчитися «читати» та використовувати кинесичні засоби спілкування?
6. Порівняйте такі механізми соціального впливу як зараження, сугестія, наслідування, переконування.
7. У чому полягає проблема впливу в соціальній психології?
8. Від яких факторів і умов залежить соціальна перцепція? Відповідь обґрунтуйте
9. З'ясуйте відмінності в методологічних підходах до розуміння соціальної перцепції у вітчизняній і західній соціальній психології.
10. Проаналізуйте особливості своєї соціальної перцепції. Які способи можна використовувати для вдосконалення соціальної перцепції?
11. Опишіть умови досягнення взаєморозуміння між вами та іншими людьми.

12. На підставі власних спостережень опишіть прояв основних механізмів соціальної перцепції та проаналізуйте, до яких наслідків вони призвели.
13. Що, на ваш погляд, може бути причиною психологічного впливу однієї людини на іншу? Які види психологічного впливу ви знаєте?
14. Що таке маніпулювання? Що ви знаєте про прийоми маніпулювання?
15. Які способи переконання вам відомі? Спробуйте охарактеризувати, як ви особисто зазвичай переконуєте інших людей.
16. Спробуйте зрозуміти, в яких випадках ви піддаєтеся навіюванню з боку інших людей.
17. Спробуйте визначити, хто ви: маніпулятор або людина, яка відноситься до іншого типу особистості.
18. Встановіть зв'язки між сторонами спілкування. Наведіть конкретні приклади.

Тема 24. Конфлікти

1. Сформулюйте необхідні та достатні умови виникнення конфлікту.
2. Що б ви відповіли на твердження про те, що конфлікту притаманні лише негативні функції? Відповідь обґрунтуйте.
3. Спробуйте проаналізувати один зі своїх внутрішньоособистісних конфліктів. Чи можна його подолати?
4. Наведіть конкретні приклади міжособистісних конфліктів, розкрийте їхні особливості та охарактеризуйте сфери прояву.
5. Як, на ваш погляд, співвідносяться поняття «зміст конфлікту», «причина конфлікту», «привід конфлікту»?
6. Спробуйте розібратися в причинах, які є джерелом ваших конфліктів з іншими людьми.
7. Що таке конфліктогени? Назвіть основні типи конфліктогенів і форми їх прояву.
8. На підставі власних спостережень опишіть поняття «управління конфліктом».
9. Що, на ваш погляд, являє собою «конфліктна особистість» та які типи конфліктних особистостей вам відомі? Наведіть приклади.
10. Що, на ваш погляд, може бути причиною формування «конфліктної особистості»?

11. Що розуміють під технологіями ефективного спілкування в конфлікті?
12. Для кожної з п'яти стратегій поведінки у конфліктній ситуації складіть перелік недоліків та переваг. Зробіть висновок про ефективність цих стратегій.
13. Сформулюйте власні «правила техніки безпеки» у конфлікті, які ви використовуєте.

Тема 25. Агресія та альтруїзм

1. Проаналізуйте теорії виникнення агресії у зв'язку з проблемою біологічного та соціального в особистості.
2. Як співвідносяться поняття «агресія» та «агресивність»? Відповідь обґрунтуйте.
3. Складіть перелік властивостей особистості, які можуть стати підґрунтям для агресивності.
4. Наведіть приклади елементів молодіжної субкультури, які, на ваш погляд, можуть призводити до підвищення агресивності дітей та юнацтва.
5. Що, на ваш погляд, може бути причиною агресивної поведінки людини?
6. На підставі власних спостережень опишіть різні прояви агресії.
7. Запропонуйте способи контролю агресивної поведінки.
8. Проаналізуйте, що може бути мотивами альтруїстичних вчинків?
9. Проаналізуйте мотиви та перебіг власних як агресивних, так і альтруїстичних вчинків.

Тема 26. Спілкування та міжособистісні відносини в системі вчитель-учень

1. Розкрийте значення комунікативного компоненту у структурі педагогічної діяльності. Наведіть конкретні приклади.
2. На підставі власних спостережень опишіть (без називання прізвищ!!!) приклади неоптимального спілкування вчителя з учнями. Проаналізуйте психологічну сутність таких прикладів.
3. Як, на ваш погляд, співвідносяться загальнолюдський та педагогічний такт? Відповідь обґрунтуйте.

4. Наведіть та проаналізуйте конкретні приклади суб'єктивізмів педагогів у спілкуванні з учнями. Запропонуйте шляхи їх подолання.
5. Що б ви відповіли на твердження про те, що вчителю непотрібно занадто наближатися до учнів, щоб не загубити свій авторитет?
6. У чому проявляються індивідуальні особливості та індивідуальний стиль спілкування педагога?
7. Як, на ваш погляд, можуть бути пов'язаними особливості педагогічного спілкування з таким явищем як «емоційне вигорання» педагога?
8. Доведіть, що спілкування у педагогічному колективі є важливою умовою ефективності праці вчителя.

3.3. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

На 1 курсі для студентів педагогічного університету ІНДЗ входить до складу робочої програми навчальної дисципліни «Загальна та соціальна психологія», яка є першою в циклі психологічних навчальних дисциплін. На цьому етапі ІНДЗ мають допомогти майбутнім вчителям трансформувати життєві, донаукові психологічні уявлення в систему наукових теоретичних понять, пізнати психічні явища, процеси, стани та особливості їх розвитку в людини, мають розвивати психологічне мислення майбутніх педагогів, накопичувати певний досвід роботи з науковою психологічною літературою, стимулювати інтерес до психології. На 1 курсі ІНДЗ являє собою опис конкретної ситуації, або цитату з художнього чи наукового твору, де представлений певний прояв психіки.

ЗАВДАННЯ. Проаналізуйте представлений текст та надайте ґрунтовні відповіді на такі запитання:

1. Яке психічне явище описано в завданні?
2. За якими ознаками його визначили?
3. Які властивості, види або закономірності цього явища описані в завданні?

Відповідь має презентувати Вашу власну думку, **але обов'язково має бути підкріплена аргументацією з наукової літератури**, посиланнями на прізвища та роботи вчених, з використанням цитат з відповідних наукових джерел.

Загальна психологія

1. Бідна дитина, якщо вона виросла, не зірвавши польової квітки, не відчувши її аромату, не пом'явши на волі зеленої трави. Ніколи вона не розвинеться з тією повнотою і свіжістю, на які здатна людська Душа.

Ушинський К.Д.

2. 24 березня 1990 року Олесь Гончар, будучи в лікарні, записав у щоденнику: «Нарешті дозволено виходити з корпусу. Надворі зовсім уже весніє! Першою зеленю озвались до мене кущі. Аж до руки наблизилась ласкава синичка ... Бачив навіть джмеля..., такого раннього, – кудись погув над природою ... І небо ясне, і голоси пташок – привітні ...».

Гончар О.Т

3. Болю я тепер не відчуваю. У машині було дуже кепсько, коли її трясло на вибоях, я те й знав що кричав. Уже краще великі вирви: машина то здіймалася, то опускалася, немов корабель на морських хвилях. Але тепер почала, мабуть, діяти ін'єкція, яку мені десь у п'ятьмі зробили в руку: я відчув, як голка пронизала шкіру, й десь аж у нозі зробилось гаряче.

Генріх Бьолль «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...»

4. Вночі собор ще величавіший, ніж у день. І ніколи не набридає студентові на нього дивитись. Одні із тих велетнів тисячолітніх, що розкидані по всій планеті, - то мов похмурі цитаделі стоять з щілинами ікон-бійниць, то стрілчастими шпильями десь черкають хмар, то в розлогих опуклостях бань відтворюють образ неба. Вночі собор молодіє. Зморшок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли постав юним виквітом краси і вперше сяйнув у цих степах небесними півкулями своїх бань.

Гончар О.Т. «Собор»

5. Посідавши, вони деякий час мовчки вивчали один одного. Голова застиг за столом, мов кібчик, зіркий, крутоший, весело насторожений. В перший момент скульпторові дивно було бачити на блискучому склі стола між різьбленим письмовим приладдям запечені голівині руки. Одначе згодом скульптор і в цьому знайшов своєрідну гармонію і звабу. Ці вузлуваті руки теж були варті того, щоб їх виліпити.

Гончар О.Т. «Соняшники»

6. Сонце хилилось до заходу. Небо було хмарне і тільки на заході ясно-червоне. Мряками фантастично сповиті гори відбивалися від неба гостро темно-голубою краскою. На одній із тих, порослих лісом, гір стояла нова гуцульська хата. Грубі смереки розпростерли під нею свої знамена, потрясали сумно гордими вершками, й великі краплі дощу падали беззвучно на мох. Навкруги тиша, тільки в незаглядних лісах шуміло, мов придушені морські хвилі. Останнє проміння сідаючого сонця продиралося місцями в гущавину лісу, тремтіло хвильку на галуззях, мов золоті тіні, і потім у лісі стало зовсім темно.

Кобилянська О.Ю. «В неділлю рано зілля копала...»

7. Обвів очима ноги, що стояли густо перед ним, в ньому закипіло зло, він спинив його і мовив: «Тому роду не буде переводу і котрому браття милують згоду». Прогуркотів грім близького дощу. Панас Половець замислився: «Рід наш рибальський, на морі бувальський, рід у державу вростає, в закон та обмеження, а ми анархію несемо на плечах, нащо нам рід, коли не треба держави, не треба родини, а вільне співжиття?»

Яновський Ю. «Чотири шаблі»

8. Зоставсь Василь і стоїть сам не свій. По його думці, він, бачите, закинув Марусі наздогад, що се він її любить і дума: «Коли б вона не мала кого на приметі та щоб його хоч трохи любила, то більш би йому нічого і не треба; не хотів би ні грошей, ні панства. Так-бо почервоніла, як я їй став закидати, що її полюбив, і очищі опустила у землю, а рученятами усе хусточку кружила, вже, вірно, з серця; а як пішла за Оленою, то не тільки йому і словця не сказала, та і не глянула на нього».

Квітка-Основ'яненко Г.Ф. «Маруся»

9. Подивіться на степ. Бачите, як темніє в долинах, на луках? Подивіться на ті пагорби – вони стали нібито м'якими, ніби пливуть в вечірній темряві. Пагорбки стають сірими, в їх поверхню – що ви там бачите? Ліс... Кущики... Стадо корів... Овечки з чабаном. Люди зупинилися ночувати в полі, розвели вогнище, але вогнища не видно, в повітрі лише в'ється димок. Пропоную дітям йти додому, але їм не хочеться. Просять: посидимо ще хвилинку.

Сухомлинський В.О. «Серце віддаю дітям»

10.Ось пливе по небу химерна хмаринка. Що ви в ній бачите, діти? «Старший чабан в солом'яному капелюсі спирається на палицю, – творить Варя. – Дивіться, ось поряд з ним отара овець. Попереду баран із крутими рогами, а за ним ягнята... А у старого торба висить, а з торби випирає щось». «Ні, це не старий – заперечує Павло. – Це снігова баба, така, яку ми зліпили взимку».

Сухомлинський В.О. «Серце віддаю дітям»

11.Вона вижидала щастя щоднини, жила раз-у-раз в чеканні чогось нового, далекого. Немов соняшник, стояла її душа, створена не звісно для чого... Інколи слідила за польотом орла, або як половник (яструб) тихо крутився в кружала і немов чорна точка висів у повітрі. Жадно ловила звуки від води і перетворювала їх у сміх. Може, відголос потоку, що впаде по скалі і камінню, не погожий на полутихий сміх? Коли вслухатися... Се так, певно, шумлять морські хвилі, як смерековий ліс, цілком так само ... хіба, може, лиш голосніше трохи... У вертепах, серед стрімких скель, почувся відгук. Після того наставала Тиша.

Кобилянська О.К. «В неділю рано зілля копала...»

12.Михась і Гаврик могли днями сидіти на дзвіниці та мріяти, як будуть жити у лісі у печері. Снігу там, мабуть, уже нігде й сліду не позоставалось. А земля була там м'якенькою, як гречана каша, тільки копай собі та копай. За день таку печеру можна викопати, що й танцювати там можна буде. Вгорі ж під кущем і віконечко маленьке можна буде проробити. З обох боків по постілі з сухого листу, посередині столик, щоб обідати та вечеряти. Встали вранці – зараз же

чаю наварили собі, добре поснідали. Ніякої тобі школи більше, ніяких учителів, уроків, ляпасів, лайок, сварок. Нічогісінько! Поснідали, прислухались, чи нема кого біля печери, та й вилізли в ліс. А ліс густий-густий, непролазний, і все навкруги – зелене, волохате, дике. А птичні, а гнізд усяких! От де можна надерти яєць на яєчню!

- І-і-іх, мамалижко, та й заживемо ж ми з тобою!

Винниченко В.К. «За Сибіром сонце сходить»

13.Хто не бував на Україні? Хто не знає України? Хто бував і знає, той нехай згадає,... що там скрізь білі хати у вишневих садках і весною... весною там дуже гарно, як усі садочки зацвітуть і усі соловейки защебечуть...І вже почало і марить, що бистра річка, що як минали – в очі блиснула, припливає усе ближче і ближче, що дерева ростуть і шелестять не під віконечком, а над самим ров'ячком.

Марко Вовчок «Кармелюк»

14.А Харитя й справді заходилася коло вечері. Змила в мисчині жменьку пшона, вкинула щіпку солі та зо дві чи зо три картоплини, налила в горщик води і поставила його до вогню. Любо було глянути на її дрібненькі, запечені на сонці рученята, що жваво бігали від одної роботи до другої. Великі сині очі з-під довгих чорних вій дивилися пильно й розумно... Вона забула навіть і за нові червоні кісники, що двічі обмотували її русяву, аж білу головку. Кісники ті були її радість, її гордощі. Оце третій день, як хрещена мати подарувала їй ті кісники.

Коцюбинський М.М. «Харитя»

15.Ми розв'язували задачу. Задача не виходила, здавалася безглуздою. А вона стояла біля вікна і раптом відчинила його, взяла з підвіконня багряний листок клена, що на мить приліг там спочити, і повернулася до класу. «Поглянте, яка краса!» – вона високо підняла листок, і скільки дитячого здивування було в її голубих очах, що ми оточили її, розглядаючи, як коштовність, зів'ялий кленовий лист, хоча до цього бачили такі листки тисячі разів. І діти уважно почали розглядати звичайний кленовий листок, кожну його жилку, крапочку... У класі ніби посвітлішало, і чомусь раптом легко і просто розв'язалася задача.

Українська мова. 100 переказів.

16. Харитя здригнулась, підвела очі на молодиць і засоромилась. «Жну... мати слабі лежать... нема кому хліб вижати... з голоду загинемо зимою», – в голосі її тремтіли сльози. «Бідна ж ти, дитино, бідна!..» Враз Харитя почула, що сльози душать її. Зразу якось дуже жаль стало їй слабій матері, дуже заболів той пальчик, що втягла серпом, заболіли ноги, наколені стернею, згадався переляк недавній; сльози, мов град, посипалися на землю, і Харитя, голосно хлипаючи, заридала. Молодиці кинулися до неї. «Що з тобою, дитино?! Не плач, перепілочко! Мати твоя, дасть Бог, одужає, а жито ми вижнемо, не дамо вам загинути з голоду, ми ж не татари... Ну, не плач же, квіточко!» Молодиці взяли на руки бідну Харитю, цілували, потішали. «Ходім зараз до матері, хай вона втішиться, що має таку добру дитину...»

Коцюбинський М. «Харитя»

17. Нарешті увечері з міста повернулися Герасим та Савка з великими шкіряними мішками (фальшивими грошима)... Герасим упевнений, що дійсно розбагатів, і вже ніхто не зможе перекупити в нього такий палко бажаний земельний наділ. Йому не хочеться ділитися грішми з кумом. Савка навіть погрожує ножем, вимагаючи свою частку... Нарешті з нетерпінням розкривають мішок і з'ясовують, що стали жертвами шахрайства! Замість грошей у мішках лежать пачки паперу. «Бумага!.. Обманив!.. Куме, він же гроші давав, я сам бачив! Сама Бумага... чистісінька Бумага!.. Ха-ха-ха! Сто тисяч! Ха-ха-ха!»

Іван Карпенко-Карий «Сто тисяч»

18. У зимову холоднину, коли вітер обпалює лице й забиває дихання, підлітки їхали в поле: треба привезти сіно на тваринницьку ферму. Вони розуміли, що ніякі труднощі не можуть звільнити людину від праці, і переставши працювати, нічого буде їсти. Життя на кожному кроці переконувало їх, що працювати треба завжди. І вони йшли назустріч сніговій бурі і січневому морозові. Накладене сіно привезли на ферму. Поверталися з роботи зморені, але радісно збудженні, переживали велику людську гордість.

Сухомлинський В.О. (Вибрані твори)

19.Геніальний російський художник Ілля Юхимович Рєпін був дуже працьовитий. З ранку й до пізньої ночі не виходив він з майстерні. Друзі, які бували у нього вдома і жили на першому поверсі, згадують, що цілими днями чули над головою, як тупотів ногами Рєпін. Покладе мазок на полотно, швидко відбігає від картини, щоб подивитися на неї віддалік, зробить ще один мазок і знову відбігає. Іноді Ілля Юхимович навіть не йшов обідати. Крім великої майстерні, в нього була ще маленька, як звав її художник, «таємна». Тут він писав найдорожчі його серцю картини, які не хотів нікому показувати раніше, ніж закінчить. У такі дні Рєпін ні на хвилину не дозволяв собі відриватися від роботи. У дверях його «таємної» майстерні було прорубане маленьке віконце, крізь яке художникові подавали обід і вечерю.

Рєпін І.Ю. <http://hotom.at.ua/index/0-2>

20.І.Ю. Рєпін приїхав до Парижа, де в цей час усі захоплювалися фотографією. Зацікавився нею і Рєпін. Накрив голову чорним сукном і намагався зняти одного знайомого. Та швидко покинув це заняття. «Тут задихнутися можна! – вигукнув художник. – І хто це вигадав такий страшний апарат, коли зовсім просто можна намалювати чудовий портрет?!»

Рєпін І.Ю. <http://hotom.at.ua/index/0-2>

21.По одній із московських вулиць, влітку, йшла пані і з нею – товстий, неповороткий і мовчазний хлопчик. Товстун дратував маму – він ішов повільно та неохоче. Вона втратила терпець, залишила хлопчика і пішла вперед. Хлопчик спокійнісінько всівся відпочивати серед вулиці. Із розчинених вікон дивилися на нього і сміялись. Це зачепило його. Він сердито сказав: «Ну, нічого скалити зуби!» Повільно встав і пішов. Цей хлопчик був Саша Пушкін – майбутній великий поет Олександр Сергійович Пушкін. Материнської ласки Пушкін ніколи не бачив. Надію Йосипівну дуже дратували неповороткість хлопчика, його пишність, несміливість і відразу до руху. До 7 років Пушкін з товстого і мовчазного перетворився на говірливого розбишаку. Рухи були швидкі, очі живі, із них ніби так і сипались іскри. Характер був палкий та швидко змінювався. Бабуся Марія Олексіївна говорила з

сумом: «Не знаю, що вийде з мого старшого внука... То його не розвеселиш, не виженеш гратись з дітьми, то раптово так розвернеться і розходиться, що нічим не зупинить. Із однієї крайнощі в іншу кидається, немає у нього середини».

В.Я. Логвиненко, А.І. Логвиненко. Оповідання про А.С. Пушкіна.

22.Ось поряд з матір'ю сіроокий задумливий хлопчик – Слава ... Розповідають, що Слава не любить людей, цілими днями сидить вдома, і лише запитаєш у нього що-небудь, у його очах спалахує недобрий вогник.

Лариса любить батька, а у матері болить серце: а що як чие-небудь необережно випущене слово розкриє її брехню. Нерідний батько... Кожній би дитині такого рідного батька, як у Лариси нерідний. В очах дівчини була та ж доброта, ласка, чутливість, що і у її нерідного батька. Дитячі очі випромінюють те ж захоплення, здивування перед красою. Навіть рухи, міміка, вираження почуттів – все це Лариса перейняла від нього.

В.О. Сухомлинський «Серце віддаю дітям»

23.Це був чистий розбишака – халамидник. Не було того дня, щоб хто-небудь не жалівся на Федька: там шибку з рогатки вибив; там синяка підбив своєму «закадишному» другові; там перекинув діжку з дощовою водою, яку збирали з таким клопотом. Наче біс який сидів у хлопцеві. Всі діти як діти – граються, бавляться тихо, лагідно. Федькові ж неодмінно щоб битися, щоб що-небудь перевернути догори ногами. Спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному кроці. Битися з ним і не пробуй – перший по силі на всю вулицю.

Винниченко В.К. «Краса і сила»

24.У саду на лаві сидів Музикант. Він грав на флейті. І дерева, і кущі, і квіти прислухалися до чудової пісні. Навіть вітер приліг і з подивом слухав гру. Грав Музикант про сонце в блакитному небі, про хмаринки, про щасливі дитячі очі. Замовкла пісня, поклав він свою флейту на лавчину й пішов до хати. Підвівся Вітер з-під куща, підлетів до інструмента, та й подув з усієї сили. Загула флейта. Подув Вітер ще

дужче, а флейта не грає – гуде та й гуде. «Чому це так? – думає Вітер. – Я залюбки можу вирвати дуба з корінням, скинути дах з хати. Чому флейта не підкоряється мені? Чому не грає?»

Сухомлинський В.О. «Флейта і вітер»

25.Це був гарний високий хлопець з блакитними очима і лагідною посмішкою. Вже з першого погляду стало зрозуміло, що юнак дуже розумний і здібний до багатьох ремесл. Його руки – великі і засмагли – аж світилися роботою. Іванка в селі дуже хвалили: і красивий, і працьовитий, і говіркий. А як начне щось робити – гарнішого майстра од нього і не знайти. Дуже гарні виготовляв роботи із дерева. Дивишся – і серце посміхається. Майже всім дівчаткам на селі наробив дерев'яних статуєток. Всі хвалили Івана: і дорослі, й малі, такий хлопець, хоч до рани прикладай!

Борис Олійник «Нещаслива доля»

26.Він був косар. Він був такий великий косар, що сусіди забули навіть його прізвище і звали його Самійло-косар, а то й просто Косар. Орудював він косою, як добрий маляр пензлем чи ложкою, – легко і вправно. Коли б його пустити з косою просто, він обкосив би всю земну кулю, аби тільки була добра трава та хліб.

Довженко О.П. «Зачарована Десна»

27.Нібито не велика штука дерев'яну ложку зробити, а все-таки треба мати свої способи, знатися на матерії, вміти її як слід порізати, вміти висушити, ну і пропорцію відповідну при самій роботі дотримати. І не з кожного дерева добрий виріб буде, треба й дерева дібрати.

Франко І.Я. Оповідання.

28.Тоді Червона Шапочка підійшла до ліжка і розсунула запону. А там у ліжку лежить бабуся, але якась чудна, і чеpecь її насунувся аж на обличчя.

- Ой, бабуся, чого це в тебе такі великі вуха?
- А, щоб краще тебе чути!
- Ой, бабуся, а чого це в тебе такі великі очі?
- Щоб тебе краще бачити!

- Ой, бабусю, а чого це в тебе такі великі руки?
- Щоб краще тебе схопити!
- Бабусю, а чого це в тебе такий страшенно великий рот?
- Щоб краще тебе з'їсти!

Брати Грімм «Червона Шапочка».

29.*Наталка* (кланяясь). Здорові були, добродію, пане возний!

Возний. Добродію! Добродію! Я хотів би, щоб ти звала мене – тее-то як його – не вишепом'янутим ім'ям.

Наталка. Я вас зову так, як все село наше величає, шануючи ваше письменство і розум.

Возний. Не о сем, галочка, – тее-то як його, хлопочу я, но желяю із медових уст твоїх слишати умилительное названіє, сообразное моему чувствію. Не в состоянії поставить на вид тобі сили любві моеї. Когда би я імел – тее-то як його – столько языков, сколько артикулов в Статуті ілі сколько зап'ятих в Магдебурзьком праві, то і сих не довліло би навосхваленіє! Єй-ей, люблю тебе до безконечності.

Наталка. Бог з вами, добродію! Що ви говорите! Я річі вашей в толк собі не возьму.

Возний. Лукавиш – тее-то як його – моя галочко! І добре все розумієш. Ну, коли так, я тобі коротенько скажу: я тебе люблю і женитись на тобі хочу.

Наталка. Гріх вам над бідною дівкою глумитися; чи я вам рівня? Ви пан, а я сирота; ви багатий, а я бідна; ви возний, а я простого роду; та й по всьому я вам не під пару.

Котляревський І.П. «Наталка Полтавка».

30.В Путивлі-граді вранці рано

Співає, плаче Ярославна,

Як та зозуленька кує,

Словами жалю додає.

Полечу, каже, зигзицею,

Тією чайкою-вдовицею,

Та понад Доном полечу,

Рукав бобровий омочу

В ріці Каялі. І на тілі,

На княжім білім, помарнілім,
Омию кров суху, отру
Глибокії, тяжкії рани...

Шевченко Т.Г. «Плач Ярославни»

31. Студент-старшокурсник із захопленням готувався до захисту дипломного проекту, не хотів нічого їсти і, хоча було вже пізно, не лягав спати. Йому дуже хотілося справити враження на викладачів і однокурсників і продемонструвати свої здібності. Але раптом у нього пропав всякий інтерес до роботи. Йому дуже захотілося спати.

Маслоу А. Мотивація і особистість.

32. Є відома притча про трьох робітників, що возили тачки з цеглою. Перехожий запитав їх про те, що вони роблять. «Не бачиш хіба – сказав перший – цеглу вожу». «На хліб сім'ї заробляю» – відповів другий. А третій сказав: «Собор будую».

Вилюнас В.К. Психологические механизмы мотивации человека.

33. Е. Фромм, працюючи в Мексиці, звернув увагу на цікавий факт, «що люди, які не вміють писати, або рідко пишуть, набагато перевершують освічених жителів розвинених країн».

Фромм Э. Иметь или быть.

34. Для виконання кожної п'єси студенту-піаністу Джеку Моцарту потрібно в середньому приблизно 15 хвилин. Він запитав себе: «А якщо розподілити п'єсу на три або чотири рівні частини і розучувати кожну частину окремо?» Джек вирішив порівняти два методи вивчення п'єс.

Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента.

35. «Одного разу, – розповідав мені один дуже заїдликий і дуже справедливий рибалка, – стою на човні з вудками на Дніпрі. Тягаю лящі, язї, краснопери. Добре тоді клювало...Коли гульк – серединою Дніпра мчить проти води човен. Що, гадаю собі, за фокус-мокус: і мотора на човні нема, і вітрил нема, і веслами ніхто не махає, а човен немов той глісер мчить?»

Остан Вишня «Сом»

1. Рипнули двері. В хату увійшов якийсь чоловік. «Добридень вам, – удався він до Якіма, – чи не продали б ви, чоловіче, тієї ялинки, що росте у вашім садочку? Пани послали мене знайти дітям ялинку на Святий вечір; я вже другий день шукаю і не можу знайти гарної...» Яким помовчав... «А щоб ви дали?» – спитав він перегодом. «Та вже не будемо торгуватись... Кажіть ціну...» «Три карбованці дасте?» – відповів Яким. «Тату, – обізвався Василько тремтячим голосом, – та то ж моя ялинка, ви її подарували мені ще тоді, як мене похвалив учитель». На блакитні очі в білявого Василька набігли сльози. Йому жаль стало зеленої стрункої ялинки, що одна звеселяла зимою садок. Батько глянув на сина. Василько замовк, прочитавши в тому погляді невимовним смутком. «Добре, я дам вам три карбованці, – обізвався чоловік, – мусите приставити ялинку сьогодні, бо пани ще хочуть прибрати її на вечір». «А як її приставити, коли я слабкий, а хлопець малий ще?» – сказав Яким. Чоловік глянув на Василька. «Не так-то вже й малий ваш хлопець... Та й недалечко їхати – годину... Завидна завезе, завидна й назад поверне...» Яким подумав і махнув рукою. Якось воно буде... містечко не за горами.

Коцюбинський М.М.. Зібрані твори.

2. «Якби на мене, то я б сватав Палажку, – сказав Лаврін. – У Палажки брови, як шнурочки; моргне, ніби вогнем сипне. Одна брова варта вола, другій брові й ціни нема. А що вже гарна, як намальованна!». «Коли в Палажки очі витрішкуваті, як у жаби, а стан кривий, як у баби. То сватай Хіврю. Хівря доладна, як писанка». «У, вже доладна! Ходить так легенько, наче в ступі горох товче, а як говорить, то носом свистить». «То сватай Вірку, чим же Вірка не гарна? Говорить тонісінько, мов сопілка грає, а тиха, як ягниця».

І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»

3. «Он як! – відповів Незнайко. – А я й не знав, що сонце таке велике. Піду-но, розповім нашим, може бути, вони ще не чули про це. А ти все-таки подивися в свою трубу, раптом сонце і справді щербате?» Незнайко пішов додому і всім, хто по дорозі зустрічався,

розповідав: «Братики, ви знаєте, яке сонце? Воно більше всієї нашої Землі. Ось воно яке! І ось, братці, від сонця відірвався шматок і летить прямо до нас. Скоро він впаде і всіх нас розчавить. Жах що буде! Ось ідіть, запитайте Стекляшкіна». Всі сміялися, бо знали, що Незнайко базіка. А Незнайко побіг щодуху додому і давай кричати: «Рятуйся, братці! Шматок летить!» «Який шматок?» – запитували його. «Шматок, братці! Від сонця відірвався шматок. Скоро шльопнеться, і всім буде гаплик. Знаєте, яке сонце? Воно більше всієї нашої Землі!» «Що ти вигадуєш?» «Нічого я не вигадую. Це Стекляшкін сказав. Він в свою трубу бачив». Всі вибігли на подвір'я і стали дивитися на сонце. Всім зосліпу стало здаватися, що Сонце і справді щербате. А Незнайко кричав: «Рятуйся, хто може! Біда!»

Носов М.М. «Пригоди Незнайки та його друзів»

4. Рішення видавалося Василю напрочуд легким. Цілком очевидно, що правильне рішення – це відрізок В, і коли настане черга Василя відповідати, він, звичайно, саме його і назве. Але зараз не його черга – парубок перед ним уважно дивиться на малюнки й вибирає відрізок С. Розкривши рот, Василь дивиться на нього з подивом. «Як йому могло прийти в голову назвати С, коли будь-якому дурневі ясно, що повинно бути В? – запитує себе Василь. – Він або сліпий, або збожеволів». Тим часом наступає черга другого учасника, і він теж вибирає відрізок С. Василь починає відчувати себе Алісою в Країні чудес. «Що відбувається? – продовжує він катувати себе. – Невже вони обоє сліпі або зійшли з розуму?» А тут і третій учасник вибирає відрізок С. І Василю нічого іншого не залишається, як ще раз уважно придивитися до відрізків. «Може бути, єдиний божевільний тут – це я?» – бурмоче про себе Василь. Четвертий учасник теж вважає, що правильна відповідь – це С. Нарешті настає черга Василя. «Звичайно С! – заявляє Василь. – Я з самого початку знав, що це С».

Майерс Д. Соціальна психологія.

5. Студент на ім'я Іван і четверо його приятелів дивляться по телевізору передвиборні дебати кандидатів у президенти. Мова одного з кандидатів справляє на Івана позитивне враження: своєю

щирістю та відкритістю, почуттям гумору цей кандидат подобається йому більше, ніж його опонент. Коли виступ закінчено, один з приятелів Івана каже: «Бач як солов'єм заливається цей шахрай! Народ пограбував, тепер можна і жарти жартувати». Решта одногolosно і швидко погоджується з ним. Івана ця ситуація спантеличує і навіть злегка засмучує. Врешті-решт він говорить приятелям: «Так, дійсно, він не справляє враження чесної людини. а я-то сподівався...». Згодом Іван голосує за того кандидата, який йому сподобався з самого початку.

Майерс Д. Соціальна психологія.

6. В американському коледжі настав день вручення дипломів. Церемонія проводилася дуже урочисто, зібралося багато родичів і друзів. За домовленістю 400 випускників коледжу встали, щоб вислухати слова президента коледжу: «... тим самим я присуджую кожному з вас ступінь бакалавра з усіма супутніми їй правами і привілеями». Мова закінчилася, 25 випускників з першого ряду вишикувалися у чергу за дипломами. А решта 375 нервували, думаючи про себе: «Чи було сказано, що тепер потрібно сісти і чекати своєї черги?» І жоден не сів. Час йшов. Половина першого ряду вже отримала свої дипломи. Натомп, що стоїть позаду, застиг, як заворожений. У голові кожного роїлися думки: «До нашого ряду черга може дійти тільки через півгодини... Ми заважаємо глядачам, які сидять позаду... Чому ніхто не сідає?» І як і раніше не один не сів. Минуло ще дві хвилини. Керуючий церемонією, чий команди студенти ігнорували на репетиції, підбіг до першого ряду і зробив легку відмашку сідати. Ні одна людина не сіла. Тоді він підійшов до наступного ряду і голосно скомандував: «Сісти!» Через дві секунди 375 врятованих сиділи на стільцях.

Клецина І.С. Практикум по соціальній психології.

7. Б. Спіноза стверджував: «Те, що Павло сказав про Петра, говорить нам більше про Павла, ніж про Петра».

Леонт'єв А.А. Психологія спілкування.

8. Йде урок математики, Лариса Петрівна пояснює нову тему. Один з учнів весь час відволікається, крутиться і заважає іншим слухати урок. «Федько, припини базікати. Ми вивчаємо дуже складну тему», – зауважує вчителька. Федя продовжує шуміти. Учитель знову робить зауваження: «Федя, ти дуже заважаєш. Як тобі не соромно? Поки ти не заспокоїшся, я не буду продовжувати урок. Або поведься спокійно, або вийди з класу». «Ви просто до мене чіпляєтеся, я не балакаю, а обговорюю нову тему з сусідом», – відповідає їй учень. «Я б на твоєму місці не відповідала так грубо, твоїх батьків і так викликають щосуботи до завуча. Я продовжу урок тоді, коли ти вибачишся», – відповідає Лариса Петрівна. Вчителька припиняє вести урок, сідає за стіл і починає робити записи в журналі. У класі стоїть шум, всі учні повстали проти Феді, а винуватець не вибачається і продовжує сидіти на своєму місці. Проходить 10 хвилин, лунає дзвоник, Лариса Петрівна оголошує, що весь клас залишається після уроків на додаткове заняття.

Клецина І.С. Практикум по соціальній психології.

9. Один чоловік спізнився в театр на кілька хвилин. Він увійшов до зали, коли світло почало поступово згасати. Його місце виявилось зайнятим. «Вибачте, але це моє місце», – сказав він молодому чоловікові. «Не треба було спізнюватися. Я не збираюся в темряві шукати своє місце». «Чоловіче, світло ще не зовсім згасло, ви цілком можете пересісти. І не треба хамити, ми знаходимося в театрі», – спробував не розлютитися чоловік. Сама ситуація йому була неприємна. Він розумів, що спізнився, але і сидіти будь-де йому не хотілося.

Клецина І.С. Практикум по соціальній психології.

10. На зборах робочої групи обговорюється питання про укладення договору співпраці з фірмою Х, що надає поліграфічні послуги. «Я пропоную зустрітися з представниками ще декількох поліграфічних фірм і обговорити більш гнучку систему знижок», – запропонував учасник 1. «Не згоден, фірма Х була рекомендована нашими партнерами як одна з найкращих. Найважливіше для нас – короткі терміни, за які може бути виконано наше замовлення», –

заперечив учасник 2. «При виконанні проекту ми не можемо виходити за рамки встановленої суми. Я думаю, що ви переслідуєте свої особисті інтереси, співпрацюючи з фірмою Х», – відповів учасник 1.

Клецина І.С. Практикум по соціальній психології.

11. Десятикласники пишуть контрольну роботу. Один з них підглядає в зошит. Вчитель робить зауваження і вимагає віддати цей зошит. Учень ховає зошит в портфель і твердо відповідає: «Не дам!». І скільки вчитель не наполягає, все марно. Вчитель виставляє хлопця за двері, а в журнал ставить йому двійку. Лише пізніше з'ясовується, що зошит належить учню з іншого класу, і хлопцю не хотілося підводити товариша.

Ємельянов С.М. Практикум по конфліктології.

12. Три роки тому я пішов в одноденний похід з учнями 4-го класу. Все перевіряв як годиться, але, пройшовши 500 м, вирішив ще раз перевірити. В Олі виявився важкий рюкзак (вона взяла 4 кг картоплі), він «різав» їй плечі. Порадившись, хлопці вирішили віддати картоплю хлопчикові, у якого був найлегший рюкзак. Але цей хлопчик – Сергійко – відразу різко відмовився. Хлопці обурилися його відмовою, тоді Сергійко побіг світ за очі, два хлопчики побігли за ним, але не наздогнали. Пізніше стало відомо, що Сергійко повернувся додому.

13. Молода вчителька з математики стала класним керівником 6 класу. Як їй здавалося, з хлопцями було повне взаєморозуміння, вона проводила з ними багато часу, та й частина дівчат буквально ходила за нею. На запитання: «Як Ви звикаєте до класу?» завжди відповідала, що у неї все гаразд, і з хлопцями вона знаходить спільну мову. У грудні вчителька прийшла в школу в піднесеному настрої, в учительській сказала, що у неї день народження. У такому гарному настрої вона пішла на урок у свій клас, очікуючи, що хлопці помітять це, привітають її (дівчатка знали про її свято). Але очікування не справилися, хлопці мовчали. Вчителька почала урок, але коли спробувала писати на дошці, крейда не слухалась – дошка була чимось натерта. У вчительки різко змінився настрій, і вона, розлючена, звернулася до класу: «Хто це зробив?». У відповідь мовчання. «Невдячні! Я все робила для вас, не шкодувала часу, а ви ...».

14. При такому контакті можна торкнутися будь-якої теми і не обов'язково вдаватися до допомоги слів – товариш зрозуміє вас і по виразу обличчя, рухам, інтонаціям. Майже будь-яка пропонована тема буде зустрінута з цікавістю і розумінням, адже у вас спільні інтереси, ви цікавитесь життям іншої людини. Це дуже приємно, тому що ви знаєте інтереси, переконання, характер співрозмовника, можете передбачити його реакцію, не образити його.

Столяренко Л.Д. Психологія ділового спілкування і управління.

15. Лестощі, залякування, «пускання пилу в очі», обман, демонстрація доброти, турботи тощо – усі ці прийоми нечесні, оскільки мають на меті змусити вас щось зробити. Часто така людина дуже добре знає особливості співрозмовника, добре його розуміє, виявляючи при цьому дива проникливості і розуму. Погано лише одне – він вас використовує у своїх цілях, ігноруючи ваші власні бажання і прагнення.

Столяренко Л.Д. Психологія ділового спілкування і управління.

16. Люди говорять не те, що думають, а те, що необхідно говорити в подібних випадках, отака легка балаканина ні про що. Точки зору людей з того чи іншого питання не мають ніякого значення, нікого не цікавить, як ви ставитеся до цього питання насправді, а якщо ви спробуєте з'ясувати це в інших, то вас не зрозуміють і ввічливо «видалять з товариства», щоб ви не псували настрої іншим. Так буває зазвичай на прийомах, презентаціях, на відпочинку, якщо ви вирішили просто приємно провести час, а не вирішувати якісь справи.

Столяренко Л.Д. Психологія ділового спілкування і управління.

17. Він досить активний і воліє йти до вирішення конфлікту своїм власним шляхом. Він не дуже зацікавлений у співпраці з іншими людьми, але зате здатний на вольові рішення. Раціоналіст, може сказати: «Мене не турбує те, що думають інші. Я збираюсь довести їм, що у мене є своє вирішення проблеми». Він намагається у першу чергу задовольнити власні інтереси на шкоду інтересам інших, примушуючи інших людей приймати його рішення проблеми. Для

досягнення мети він використовує свої вольові якості, і якщо його воля достатньо сильна, то йому це вдається. Він знає, що його рішення чи підхід у даній ситуації правильні, і він має можливість наполягати на них. Однак це не той стиль, який він хотів би використовувати в особистих стосунках.

Зельдович Б.З. Практичний менеджмент.

18. Даний підхід до вирішення ситуацій реалізується тоді, коли ви не відстоюєте свої права, не співпрацюєте ні з ким для вироблення рішення проблеми або просто ухиляєтеся від вирішення конфліктів. Ви можете використовувати цей стиль, коли проблема не настільки важлива для вас, коли ви не хочете витратити сили на її рішення або коли відчуваєте, що знаходитесь у безнадійному становищі. Цей стиль рекомендується у тих випадках, коли ви передчуваєте правоту іншої людини, або коли ця людина має більшу владу. Все це – серйозні підстави для того, щоб не відстоювати особисту позицію. Ви можете спробувати змінити тему, вийти з кімнати. Ви можете подумати: «Я не збираюся займатися цим зараз». Коротше кажучи, ви не робите спроб задовольнити власні інтереси або інтереси іншої людини. Замість цього ви йдете від проблеми, ігноруючи її, перекладаючи відповідальність за її рішення на іншого, домагаючись відстрочки рішення або використовуючи інші прийоми.

Зельдович Б.З. Практичний менеджмент.

19. Ви дієте разом з іншою людиною, не намагаючись відстоювати власні інтереси. Ви можете використовувати цей підхід, коли результат справи дуже важливий для іншої людини і не дуже істотний для вас. Це корисно також у тих ситуаціях, у яких ви не можете взяти верх, оскільки хтось інший володіє більшою владою; таким чином, ви погоджуєтеся з тим, чого хоче опонент. Ви дієте так, коли жертвуєте своїми інтересами на користь іншої людини, поступаєтеся йому і жалієте його. Оскільки, використовуючи цей підхід, ви ігноруйте свої інтереси, то краще так вчиняти тоді, коли ваш внесок не дуже великий або коли ви робите не занадто велику ставку на позитивне для вас рішення проблеми. Це дозволяє вам

відчувати себе комфортно по відношенню до бажань іншої людини. Але ви не захочете пристосовуватися до когось, якщо ви будете відчувати себе скривдженим. Цей стиль варто використовувати тоді, коли ви відчуваєте, що, трохи поступаючись, ви втрачаєте мало. Або ж ви можете вдатися до такої стратегії, якщо в даний момент необхідно дещо пом'якшити ситуацію, а потім ви повернетесь до цього питання і почнете відстоювати свою позицію.

Зельдович Б.З. Практичний менеджмент.

20. Ви спочатку озвучуєте потреби, турботи та інтереси обох сторін, а потім обговорюєте їх. Однак, якщо у вас є час, і рішення проблеми має досить важливе для вас значення, то це гарний спосіб пошуку взаємовигідного результату і задоволення інтересів всіх сторін. Це діє, коли сторони мають різні приховані потреби. Спочатку може здатися, що обидва прагнуть одного і того ж, або мають протилежні цілі на віддалене майбутнє. Однак існує відмінність між зовнішніми деклараціями або позиціями в суперечці і прихованими інтересами або потребами.

Зельдович Б.З. Практичний менеджмент.

21. Ви трохи поступаєтеся в своїх інтересах, інша сторона робить те ж саме. Іншими словами, ви частково задовольняєте свої бажання і частково виконуєте бажання іншої людини. Такі дії можуть деякою мірою нагадувати співпрацю. Ви поступаєтеся в чомусь, інша людина також в чомусь поступається, і в результаті ви можете прийти до спільного рішення. Ви не шукаєте приховані потреби й інтереси. Вас цікавить лише те, що ви говорите один одному.

Зельдович Б.З. Практичний менеджмент.

22. Це відсутнє прагнення зрозуміти співрозмовника і особливості його особистості, інтереси, внутрішній стан; це набір виразів обличчя, жестів, стандартних фраз, що дозволяють сховати щирі емоції, відношення до співрозмовника. Так поступають при поверхневих, швидких контактах з незнайомими людьми або на самому початку знайомства. Живучи у великому місті, зустрічаєшся з багатьма людьми, тому немає необхідності з усіма говорити; іноді

корисно «відгородитися», щоб не зачіпати один одного без потреби. Зовсім по-іншому поведуться люди в селі, де всі один одного знають, тому приховувати щось або вводити в оману марно.

Столяренко Л.Д. Психологія ділового спілкування і управління.

23. Так оцінюють іншу людину як необхідну або зайву: треба щось від неї – активно вступають в контакт, заважає – відштовхують байдужістю чи грубістю. Якщо отримав від співрозмовника бажане, то втрачаєш інтерес до нього і не приховуєш цього. Це елементарне використання іншого. Цінуючи свої відносини з людьми, ви вкрай рідко будете вдаватися до таких хитрощів, інакше з вами будуть чинити так само.

Столяренко Л.Д. Психологія ділового спілкування і управління.

24. У 1991 році на футбольному матчі між гравцями команд Спартак та Динамо відбулася бійка. Після матчу було здійснене анонімне опитування серед його глядачів, в якому пропонувалося усього два питання: 1) хто винен у бійці?; 2) за кого Ви вболівали? Виявилось, що вболівальники Спартак в переважній більшості в бійці звинувачували гравців Динамо. І навпаки, вболівальники Динамо в переважній більшості в бійці звинувачували гравців Спартак.

25. У 10 клас прийшла нова учениця Валя. Однокласники запропонували їй взяти участь у підготовці до осіннього шкільного балу. Проте розмови не вийшло.

– Ідіть ви зі своїм балом! Я в іншій школі добре вчилася, а тут відразу стала неуспішною через ваші додаткові доручення.

Її «сміливість» декому сподобалася і викликала співчуття.

– Правильно вона говорить. Якщо людина не хоче, не треба умовляти. Це справа добровільна.

Незбаром навколо Валі згрупувалися декілька хлопців і дівчат, які відмовилися від усіх загальнокласних справ. Валя відчувала себе героїнею.

Коли через неуспішність дівчини в школу викликали її батьків, з'ясувалося, що дівчина сказала неправду однокласникам: вона не встигала і в тій школі, звідки прийшла.

Однокласники різко критикували Валю за неуспішність, грубість, нечесність, погане ставлення до товаришів. Спочатку Валя трималася зухвало, але критичне ставлення усіх без винятку однокласників змусило її переглянути ситуацію.

Історія закінчилася благополучно. Валя незабаром почала вчитися задовільно. Однокласники стали вважати її надійною подругою.

26. Кожного року в школі традиційним є святкування Дня вчителя. Свята в школі люблять і готуються до них старанно. Педагог-організатор школи повинна була підготувати свято. Із проханням допомагати їм в підготовці номера до неї звернулися учні 8 класу. Шість дівчат вирішили підготувати танок. Почали одразу ж. Все йшло чудово, дівчата кожного дня приходили на репетиції і вже скоро танок був майже готовий. Але напередодні свята одна з дівчат (Оксана) сказала іншій (Маргариті), що вона не хоче з нею танцювати. І Маргарита зовсім відмовилася від участі. А ще через декілька днів на репетицію завітали однокласники цих дівчаток. Педагог-організатор була чимось заклопотана і вийшла з актового залу, але виходячи помітила, що Оксана дуже засмучена вибігла з залу, нічого їй не сказавши. Інші дівчата-учасниці повідомили, що Оксану розкритикувала одна з однокласниць і та відмовилася від участі.

27. Марійчина мама прийшла в школу дізнаватися, як вчиться і поводить її дочка. Тільки вона встигла переступити поріг вчительської, як на неї обрушується то один, то інший вчитель:

– Ваша донька - закінчена ледарка.

– А, Марійчина мама, нарешті. Добре, що прийшли, я вже сама збиралася вас викликати: базікає ваша донька на уроках, ніякого контакту з нею немає.

Але у вчительській з'являється Марійчина класна керівниця. Вона бере маму під руку і відводить в затишний куточок. І ось вони вже розмовляють про щось пошепки. Класна керівниця обов'язково знайде щось таке, від чого Марійчине положення не здаватиметься мамі зовсім безнадійним. Вона неодмінно розповість, яка Марійка добра, як люблять її в класі, як близько до

серця вона приймає всі класні справи. І тільки потім розмова піде про двійку за останній диктант, про невивчений урок історії, про розмови на уроці математики. І через декілька хвилин вже чується голос Марійчиної мами:

– Спасибі, голубонька. Я вже постараюся, прослідкую.

І йде вона зі школи не роздратована, а стурбована новими завданнями, які доведеться вирішувати разом з класною керівницею.

28. У ході педагогічної практики сталася прикра ситуація. Учні 7 класу не з'явилися на урок. Це було на сьомому уроці. Коли вчитель-практикант зайшла до класу, то не повірила своїм очам: клас був порожній, не було жодного учня. Вона подумала, що учнів міг зібрати класний керівник і вони могли трішки запізнитися. Але так і не дочекавшись, знайшла лише класного керівника і запитала, чому учнів не має на уроці. Вона зателефонувала до старости, на що та відповіла, що їх відпустила вчитель географії. А на питання: «Хто їм таке сказав?» – була отримана відповідь: «Хтось із учнів».

29. На одному з уроків математики в 10 класі новий учень, нещодавно переведений з іншої школи, самовпевнений хлопець не без здібностей, сподівався «проскочити» після чергової, цілком заслуженої двійки. Але, коли його викликали до дошки, виявилось, що учень знову не готовий до уроку. На зауваження вчительки хлопець їй тут же біля дошки нагрубів:

– Ну, Варвара Борисівна, зарубайте собі на носі, більше я до вашої математики і не доторкнуся.

– Ну, Голубев, - тут же з усмішкою під регіт класу відповіла вчителька, - стану я через вашу математику ніс собі калічити.

30. І шахраї почали удавати, що одягають на короля усі вбрання, які приготували, а король крутився навсібіч перед дзеркалом, але не бачив ніякого одягу.

... Так ступав король у процесії під розкішним балдахіном, і всі люди на вулиці та з вікон вигукували:

– О! Нове вбрання короля незрівнянне! Який чудовий шлейф його мантиї, як чудово облягає! Ніхто не хотів показати, що він нічого не бачить.

... Жодне вбрання короля не мало такого успіху, як це!

– Та він же зовсім голий! - закричав раптом якийсь маленький хлопчик.

– Він голий. Дитина каже, що на ньому зовсім нічого нема.

– Та він же зовсім голий! - закричав, нарешті, весь народ.

Г.Х. Андерсен «Нове вбрання короля».

31. Вітя, учень 6 «А» класу, - вразливий хлопчик. Одного дня на уроці з фізкультури його клас змагався з 6 «Б» класом за кубок школи з футболу. Вітю однокласники поставили воротарем «на ворота», де він пропустив декілька голів поспіль і дуже засмутився. Повернувшись на урок з математики, він ні про що більше думати не міг, окрім цієї гри. На уроці Вітя сидів і машинально складав і розкладав якийсь папірець, а сам думав про те, що трапилося.

– Що ти там робиш? Чому не слухаєш? - обрушився на нього вчитель. – Ти став погано поводитися.

– Ну і що ж! - зухвало буркнув Вітя.

– Як ти розмовляєш з вчителем? Встань!

– А чого мені вставати? Я нічого не зробив.

- Ах, так? Ну, тоді виходь звідси!

– Не піду.

– Ні, підеш.

– Не піду! - вже з плачем крикнув Вітя.

Але вчитель, не звертаючи увагу на його протести і несхвальний шепіт всіх учнів, виштовхав Вітю за двері.

32. В учнів 10 класу почали зникати речі, тому діти звернулися до вчителя з проханням розібратись, що відбувається. Виявилось, що в цей день у класі був урок фізкультури. Всі були на уроці, крім Наталії, яка залишилась у роздягальні, бо забула спортивну форму. І саме після фізкультури у Оксани зник новенький мобільний телефон. Наташа доводила всім, що не брала його. Вчителька вирішила поговорити з Наталією, але вона не бажала відповідати на питання, а лише сказала, що телефону в неї немає. Вчителька відповіла, що доведеться оглянути її речі, якщо вона сама не віддасть телефон.

Запросивши ще двох учнів як свідків, педагог спочатку оглянула її куртку, а потім шкільну сумку. Телефон Оксани знайшли в сумці. Наташа дуже розхвилювалась, почервоніла і розплакалась. Ніхто її не заспокоїв. Діти спокійно встали і пішли з класу, відвернувшись від неї.

33. «З ким поведешся, від того і наберешся». «З вовками жити, по-вовчому вити». «Рибак рибака бачить здалека». «Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти». «По одягу зустрічають, по розуму проводжають».

34. Адміністрацією школи було наказано провести виховну годину, тема якої була визначена попередньо планом школи. Учні були незадоволені темою, але завуч не дозволила її змінити. Був призначений час заходу. Вчитель заздалегідь підготував необхідний дидактичний матеріал. Але в зазначений час ніхто з учнів класу не з'явився, не попередивши про свою відсутність.

35. 1) Проте жвавість не удавалася їй, і найчастіше, особливо при нових людях, погляд Марії Іванівни пропадав в просторі, хоча базікала вона в цей час без зупинки (І.А. Бунін).

2) Обличчя Олександра Івановича зберігало нейтральність, але руки його безцільно шарили по столу, як в сліпого (І.Ільф, Е.Петров).

3) Мармеладов стукнув себе кулаком по лобу, стиснув зуби, заплющив очі і міцно оперся ліктем об стіл. Але через хвилину обличчя його раптом змінилося, і з якимось удаваним лукавством і виробленим нахабством він поглянув на Раскольникову, засміявся і промовив: «А сьогодні у Соні був, на похміллі ходив прохати! Хе! Хе! Хе!». (Ф.М. Достоевський).

4) Розмовляючи, він як на пружинах підскакував на дивані, оглушливо і безпричинно реготав, швидко-швидко потирив від задоволення руки, а коли і цього виявлялося недостатньо для вираження його захоплення, бив себе долонями по колінах, сміючись до сліз (Б. Пастернак).

5) Його жовта барабанна п'ята вибивала по чистій підлозі тривожний дріб (І. Ільф, Е. Петров).

РОЗДІЛ IV. САМОСТІЙНА РОБОТА З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»

4.1 Питання, що рекомендовані для самостійного вивчення

Тема 1. Предмет та завдання вікової та педагогічної психології

1. Методи дослідження у віковій та педагогічної психології та їх специфіка
2. З історії вивчення вікової та педагогічної психології

Тема 2. Психічний розвиток людини та формування особистості в онтогенезі

1. Природньо-біологічні передумови розвитку психіки людини.
2. Теорія когнітивного розвитку Ж. Піаже.

Тема 3. Психічний розвиток у немовлячому та ранньому дитинстві

1. Прояви та причини явища «госпіталізму»

Тема 4. Психічний розвиток та формування особистості в дошкільному періоді

1. Художня творчість дошкільника
2. Розвиток уяви у дошкільному віці

Тема 5. Психічний розвиток молодшого школяра

1. Особливості спілкування молодшого школяра з однолітками

Тема 6. Психологія підлітка

1. Особливості самовиховання підлітка
2. Криза підліткового віку

Тема 7. Психологія ранньої юності.

1. Підлітково-юнацькі угруповання
2. Проблема сенсу життя в ранньому юнацькому віці

Тема 8. Психологія навчання

1. Проблема інноваційної діяльності в педагогіці
2. Особливості навчання учнів різних вікових груп

Тема 9. Психологія навчальної діяльності.

1. Психологічні умови формування у школярів уміння навчатися самостійно
2. Вікові особливості формування навчальної діяльності

Тема 10. Психологія виховання та самовиховання.

1. Виховні можливості дитячого колективу

Тема 11. Психологія педагогічної діяльності.

1. Проблема типології особистості педагога
2. Професійне вигорання педагогів

4.2 Завдання та запитання для самоконтролю

Тема 1. Предмет та завдання вікової та педагогічної психології

1. Доведіть, що вікова та педагогічна психологія досить близькі та водночас специфічні галузі сучасної психологічної науки.
2. У чому виражається актуальність і значимість вікової та педагогічної психології в сучасних умовах? Відповідь обґрунтуйте.
3. На конкретних прикладах проілюструйте завдання вікової та педагогічної психології на сучасному етапі.
4. Яким чином розвиток загальнотеоретичних уявлень у психології визначав розвиток методів вікової та педагогічної психології?
5. Із якими науками найбільш тісно пов'язана вікова та педагогічна психологія? Наведіть конкретні приклади.
6. Чому Л.С. Виготський вважав, що «проблема віку є не тільки важливою теоретичною проблемою, а і є ключем до вирішення багатьох питань практики»? Відповідь обґрунтуйте.
7. Наведіть конкретний приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував практичну значущість педагогічної психології.

8. У чому полягають позитивні і негативні сторони лонгітюдного методу і методу поперечних зрізів?
9. Які можливості містить у собі близнюковий метод у віковій психології?
10. На конкретних прикладах проілюструйте психологічні особливості української народної педагогіки.

Тема 2. Психічний розвиток людини та формування особистості в онтогенезі

1. Що стало причиною пошуку закономірностей психічного розвитку та формування особистості людини в онтогенезі? Яке значення для педагогічної практики мають результати таких пошуків?
2. Як співвідносяться поняття «навчання», «виховання», «розвиток психіки» і «формування особистості»?
3. Проаналізуйте, яким чином розглядали джерела, причини, умови та рушійні сили психічного розвитку відомі вам теорії вікової психології.
4. У чому ви бачите розбіжність поглядів Ж. Піаже і Л.С. Виготського на інтелектуальний розвиток?
5. Проаналізуйте, від чого залежать темпи фізичного та психічного розвитку дитини?
6. Доведіть, що напрямки та лінії психічного розвитку та формування особистості людини виокремлені умовно. Наведіть конкретні приклади того, що між ними існує тісний та багатогранний зв'язок.
7. Розкрийте сутність поняття «вікова криза» та доведіть її значення у загальному процесі психічного розвитку та формування особистості людини.
8. Наведіть конкретні приклади провідного виду діяльності у різних вікових періодах та проаналізуйте його суттєві ознаки.
9. Розкрийте поняття нерівномірності й гетерохронності та їх роль у процесі психічного розвитку та формування особистості людини.
10. У чому полягає сутність та діалектична єдність закономірностей пластичності та стабільності в процесі психічного розвитку та формування особистості людини?

Тема 3. Психічний розвиток у період немовляти та ранньому дитинстві

1. Заповніть відповідні розділи таблиці вікової періодизації (Додаток 1).
2. Як, на ваш погляд, співвідносяться поняття «новонароджений», «немовля», «дитина»?
3. Розкрийте поняття кризи новонародженості та доведіть її значення у процесі психічного розвитку та формування особистості людини.
4. Мінімальна кількість вроджених безумовних рефлексів в період новонародженості – це «недолік» чи «перевага» в плані психічного розвитку та формування особистості людини? Відповідь обґрунтуйте.
5. Чому дитину в період новонародженості, коли проявляються виключно природні потреби і вроджені безумовні рефлекси, а також повністю відсутні будь-які форми діяльності і спілкування, Л.С.Виготський назвав «максимально соціальною істотою»?
6. Чому комплекс поживлення розглядають як принципово важливе надбання в процесі психічного розвитку людини?
7. Чи згодні ви з тим, що з дитиною у немовлячому періоді необов'язково розмовляти повністю промовляючи слова та розгорнутими реченнями, тому що вона ще не розуміє мови? Відповідь обґрунтуйте.
8. Що, на ваш погляд, може бути причинами загальмовування психічного розвитку та формування особистості людини в періоді немовляти та в ранньому дитинстві (переддошкільний період)?
9. Опишіть кризу трьох років з точки зору зумовленості попереднім розвитком і ролі його в подальшому розвитку.
10. У чому особливості і роль предметної гри та мовного розвитку в ранньому дитинстві?
11. Проаналізуйте, чим обумовлена і як проявляється криза 3 років.
12. Порівняйте дорослого в житті дитини у періоді немовляти та в ранньому дитинстві.
13. Як виникають та проявляються перші уявлення дитини про себе в ранньому дитинстві? Яке ці уявлення мають значення?

Тема 4. Психічний розвиток та формування особистості в дошкільному періоді

1. Заповніть відповідний розділ таблиці вікової періодизації (Додаток 1).
2. Порівняйте психологічні особливості та вплив на психічний розвиток і формування особистості дитини предметної гри та гри сюжетно-рольової.
3. Проаналізуйте динаміку розвитку ігрової діяльності в дошкільному віці.
4. Наведіть конкретні приклади впливу сюжетно-рольової гри на психічний розвиток дошкільника.
5. Які суттєві зміни відбуваються у пізнавальній сфері дошкільника, як зокрема розвивається мислення?
6. У чому полягають основні тенденції динаміки сфери потреб та мотивів дошкільника? Наведіть конкретні приклади.
7. Які види трудової діяльності можуть виконувати дошкільники та який їм вплив на психічний розвиток та формування особистості дітей?
8. Проаналізуйте, у чому особливості перебігу кризи 7 років. Яку роль у ній відіграє центральне новоутворення свідомості у дошкільному віці?
9. Розкрийте поняття готовності до шкільного навчання та значення у її структурі готовності психологічної.
10. Встановіть зв'язки між особливостями психічного розвитку і формуванням особистості дитини у дошкільний період та її готовністю до навчання у школі.
11. На підставі власних спостережень охарактеризуйте стан готовності сучасних дошкільників до навчання в школі.

Тема 5. Психічний розвиток молодшого школяра.

1. Заповніть відповідний розділ таблиці вікової періодизації (Додаток 1).
2. Наведіть конкретні приклади виникнення певних центральних новоутворень свідомості молодшого школяра в умовах оволодіння провідною діяльністю цього періоду.

3. Наведіть конкретні приклади проявів центральних новоутворень свідомості у молодшому шкільному віці.
4. Проаналізуйте роль спілкування з однолітками у розвитку особистості молодшого школяра.
5. У чому полягає динаміка навчальних мотивів школярів протягом навчання у початковій школі? Як можна цілеспрямовано на неї впливати?
6. Проаналізуйте роль трудової діяльності в формуванні особистості молодших школярів.
7. Порівняйте, як складаються стосунки дітей з дорослими у дошкільному періоді та молодшому шкільному віці.
8. Що, на ваш погляд, може бути причинами неадаптованості першокласників до школи? Як можна подолати це явище?
9. Розкрийте специфіку уявлення про дружбу у дітей молодшого шкільного віку у порівнянні з дошкільниками.
10. Порівняйте, як впливають на становлення «Я – образу» молодших школярів спілкування з дорослими та спілкування з однолітками.
11. Що, на ваш погляд, може бути причиною зниження пізнавальної потреби та несформованості змістовних навчальних інтересів наприкінці молодшого шкільного віку? Як запобігти цьому явищу?
12. Запропонуйте, яким чином можна коригувати неготовність до шкільного навчання.

Тема 6. Психологія підлітка

1. Заповніть відповідний розділ таблиці вікової періодизації (Додаток 1).
2. Наведіть конкретні приклади прояву «кризи підлітка».
3. Що б ви відповіли на твердження про те, що кризових явищ у підлітковому віці уникнути неможливо, тому що вони викликані початком статевого дозрівання та фізіологічними змінами в організмі?
4. Зрозуміло, що дорослим досить важко спілкуватися з підлітками, але ж і підлітки відчувають немало проблем у спілкуванні з дорослими. Спробуйте подивитися на дорослих «підлітковими очами» та описати ці проблеми з позиції підлітків.

5. Проаналізуйте роль спілкування з однолітками в підлітковому віці.
6. Що є запорукою душевної рівноваги сучасних підлітків? Аргументуйте відповідь.
7. Що, на ваш погляд, може бути причиною певного «знецінення» у сучасних підлітків ідеалів друга та дружби? Як можна виправити цю ситуацію?
8. Поясніть сутність явища, притаманного підліткам, яке О.М. Леонтьєв назвав «психологічний відхід від школи». Запропонуйте можливі засоби його подолання.
9. Чому саме в підлітковому віці найвища тяга до ризику? Відповідь обґрунтуйте.
10. Проаналізуйте, які внутрішні конфлікти найчастіше непокоять підлітка на сучасному історичному етапі.
11. Наведіть конкретні приклади впливу сучасної молодіжної субкультури на психічний розвиток та формування особистості сучасних підлітків.
12. Чому в психології деякі дослідники підлітковий вік не відносять ані до дитинства, ані до дорослості, та стверджують, що це взагалі абсолютно неповторний, особливий етап психічного розвитку, певний «третій світ»?
13. На підставі власних спостережень опишіть прояви «почуття дорослості» сучасних підлітків.
14. Дайте характеристику когнітивного розвитку та емоційної сфери підлітків.
15. Що, на ваш погляд, може бути причиною девіантної поведінки підлітків?

Тема 7. Психологія ранньої юності.

1. Заповніть відповідний розділ таблиці вікової періодизації (Додаток 1).
2. Проаналізуйте, у чому полягають основні відмінності соціальної ситуації розвитку підліткового і раннього юнацького віку.
3. Чи завжди змінюється провідна діяльність з переходом від підліткового до юнацького віку? Чому так відбувається?
4. У чому полягають витоки ідентичності в юнацькому віці? Відповідь обґрунтуйте.

5. Проаналізуйте, яке місце займає в юнацькому віці проблема морального вибору. Що складає основні моральні питання ранньої юності?
6. На підставі власних спостережень опишіть особливості світогляду сучасних старших школярів.
7. На підставі власних спостережень опишіть, які проблеми мають вирішувати старшокласники у зв'язку з початком реалізації життєвих планів.
8. Проаналізуйте особливості уявлення сучасного юнацтва про себе в минулому, теперішньому і майбутньому часі.
9. Доведіть, що юність – період досягнення рівня високої інтелектуальної зрілості.
10. Чи згодні ви з думкою І.С.Кона про те, що автономізація від дорослих не тільки потреба, а і право молодих людей? Відповідь обґрунтуйте.
11. Наведіть конкретні приклади значення особистісних новоутворень ранньої юності для подальшої долі людини.
12. Що, на ваш погляд, може бути причиною негативних переживань юнацтва у сфері спілкування з однолітками?
13. Які, на ваш погляд, найактуальніші психологічні проблеми першого кохання?
14. У чому полягають соціально-психологічні проблеми формування світогляду в сучасних старшокласників?
15. Що набуває особистість у ранній юності в порівнянні з іншими періодами життя?

Тема 8. Психологія навчання

1. Як, на ваш погляд, співвідносяться поняття «научіння», «учіння», «навчання», «навчальна діяльність», «навчально-виховний процес»?
2. Наведіть та проаналізуйте конкретні приклади, що ілюструють особливості навчання як чинника соціалізації у різних соціально-історичних умовах.
3. Якої позиції щодо навчання дотримувалися представники біхевіористичних та необіхевіористичних напрямів (Уотсон, Скіннер, та ін.)?

4. Розкрийте сутність учіння з позиції концепції розумового розвитку Ж.Піаже.
5. Що б ви відповіли на твердження про те, що на уроці відбувається передача знань від учителя до учнів? Відповідь обґрунтуйте.
6. Наведіть конкретний приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував психологічну сутність процесу навчання.
7. Проаналізуйте поняття «рівень актуального розвитку» та поняття «зона найближчого розвитку» на матеріалі конкретної навчальної дисципліни.
8. Чим, на ваш погляд, зумовлено існування значної кількості педагогічних технологій? Відповідь обґрунтуйте.
9. Порівняйте основні психологічні характеристики двох-трьох конкретних педагогічних технологій за наведеною схемою:

Назва технології	Цілі	Одиниця управління	Рольові позиції педагога та стиль керівництва	Мотиваційно-сміслові установки педагога	Мотиваційно-сміслові позиції учнів	Характер організації навчально-пізнавальної діяльності учнів	Форми взаємодії педагога та учнів	Форми ставлення в системі педагог – учень	Контроль та оцінювання

10. Проаналізуйте основні психологічні проблеми педагогічної стимуляції навчально-виховного процесу.
11. Прокоментуйте твердження Ж. Піаже: «... одне і те ж знання може бути різного рівня».
12. Проаналізуйте психологічні проблеми педагогічної оцінки в сучасних умовах.
13. Проаналізуйте на матеріалі конкретних прикладів психологічні особливості педагогічного оцінювання учнів, що належать до різних вікових груп.

14.Що б ви відповіли на твердження про те, що індивідуальні особливості учнів не повинні впливати на педагогічне оцінювання? Відповідь обґрунтуйте.

Тема 9. Психологія навчальної діяльності

- 1.** Проаналізуйте зміни психологічних складових навчальної діяльності молодших школярів, підлітків та юнацтва.
- 2.** Проілюструйте конкретними прикладами зв'язок навчальної мотивації та успішності у навчанні.
- 3.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував прояви внутрішньої мотивації до навчання.
- 4.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував прояви зовнішньої негативної мотивації до навчання.
- 5.** Чи згодні ви з тим, що «відносне невстигання», як явище приховане, не загрожує розвитку школярів? Відповідь обґрунтуйте.
- 6.** На підставі власних спостережень опишіть психологічні проблеми учнів в умовах недиференційованого навчання.
- 7.** Чому у навчальній діяльності можуть виникати життєві поняття? Відповідь проілюструйте прикладами.
- 8.** Порівняйте криві вправ при формуванні рухових та інтелектуальних навичок. Як на ці криві може впливати взаємодія навичок?
- 9.** Сформулюйте вимоги до вправ, спрямованих на формування навичок.
- 10.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував орієнтувальні дії у навчальній діяльності.
- 11.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував контролюючі та оцінювальні дії у навчальній діяльності.
- 12.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував дію цілевстановлення у навчальній діяльності.

Тема 10. Психологія виховання та самовиховання

- 1.** Чи згодні ви з твердженням: «Виховання – це відбір та формування потреб»? Відповідь обґрунтуйте.
- 2.** Проаналізуйте роль єдності педагогічних вимог у вихованні.
- 3.** На підставі власних спостережень опишіть виховний вплив групи.
- 4.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував психологічну сутність виховання.
- 5.** Запропонуйте методи для визначення психологічних показників вихованості. Свій вибір обґрунтуйте.
- 6.** Наведіть конкретні приклади ролі особистості педагога у вихованні.
- 7.** Проаналізуйте психологічну сутність певного засобу виховання.
- 8.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував можливості самовиховання.
- 9.** Проаналізуйте зв'язок самопізнання та самовиховання.
- 10.** Наведіть конкретні приклади вікових особливостей самовиховання.
- 11.** Що, на ваш погляд, може бути причиною неефективних засобів самовиховання?
- 12.** Проаналізуйте можливі причини девіантної поведінки школярів різного віку.
- 13.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував високий рівень тривожності учня. Запропонуйте засоби подолання цього явища.
- 14.** Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував високий рівень агресивності учня. Запропонуйте засоби подолання цього явища.

Тема 11. Психологія педагогічної діяльності та особистості педагога

1. Як, на ваш погляд, співвідносяться поняття «навчання», «викладання», «педагогічна діяльність»? Відповідь обґрунтуйте.
2. На основі вашого досвіду учня і студента наведіть приклади прояву різних сторін педагогічних здібностей (без зазначення прізвищ педагогів!).
3. Чи згодні ви з тим, що особистісні якості педагогів є професійно значущими? Адже особистісна сфера – це те особисте, суто індивідуальне, що часто не має стосунку до інших... Відповідь обґрунтуйте.
4. Із якими типами педагогів вам доводилося зустрічатися у своєму учнівському та студентському житті (без зазначення прізвищ педагогів!)? Які позитивні та негативні переживання викликали у вас ці типи.
5. Проаналізуйте конструктивний компонент педагогічної діяльності.
6. Проаналізуйте комунікативний компонент педагогічної діяльності.
7. Що, на ваш погляд, може бути причиною зниження авторитету педагога для учнів? Запропонуйте шляхи подолання цього явища.
8. Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував прояв педагогічного такту у спілкуванні вчителя та учнів.
9. Наведіть приклад з художньої літератури, матеріалів ЗМІ, кінофільмів, або підібраний самостійно, який би ілюстрував прояв суб'єктивізму педагога.
10. Проаналізуйте психологічну сутність «педагогічної дистанції» у спілкуванні вчителя та учнів. Які ви можете назвати неоптимальні варіанти «педагогічної дистанції»?
11. На підставі власних спостережень опишіть певний прояв професійної деформації особистості педагога.
12. На підставі власних спостережень опишіть значення педагогічного колективу у діяльності вчителя.
13. Встановіть зв'язки між індивідуальним стилем діяльності педагога та ефективністю його впливу на учнів.

4.3 Індивідуальне навчально-дослідне завдання

Для студентів 2 курсу педагогічного університету ІНДЗ входять в склад навчальної програми «Вікова та педагогічна психологія», яка завершує цикл психологічних дисциплін. Тому ІНДЗ для студентів 2 курсу мають не лише узагальнювати та поглиблювати знання з загальної та соціальної психології, а й надавати їм більш практичного значення завдяки висвітленню психологічних особливостей вікового розвитку психіки дитини та закономірностей навчально-виховного процесу.

Студенти 2 курсу мають отримати від викладача, який читає лекційний курс психологічних дисциплін чи веде практичні заняття, індивідуальне навчально-дослідне завдання, яке складається із одного завдання (однієї ситуації), але вміщує проблему вікового розвитку й проблему навчання та виховання особистості дитини. Це проблемні педагогічні ситуації, які демонструють виникнення неузгодженості й протиріччя між уявленнями майбутнього педагога про мету, результати й оптимальне протікання його діяльності та реальних умов його взаємодії з учнями в навчально-виховному процесі, які перешкоджають або ускладнюють їх реалізацію і не мають однозначного вирішення.

ЗАВДАННЯ. Проаналізуйте поданий текст та надайте ґрунтовні відповіді на такі запитання:

1. Що послужило причиною виникнення проблемної педагогічної ситуації?
2. Як можна було б запобігти її розвитку?
3. Що відбувається, коли педагог ігнорує прийняття рішення?
4. Які можливі шляхи виходу із даної ситуації?

Відповідь **обов'язково має бути підкріплена аргументацією, посилаючись на прізвища вчених, напрямки**, за якими вони працюють з використанням для відповіді цитат із наукових джерел.

1. Спускаючись сходами, вчитель бачить, як Микола, учень 6-го класу, складним ножом ріже на сходах перила. Побачивши вчителя, хлопець стрімголов кинувся тікати, залишивши на місці портфель. Вчитель зупинив учня, після чого повідомив про випадок матері. Вона здивувалася:

– Цього не може бути! У нас в квартирі завжди чистота, порядок, гарні меблі.

(Відчувалось, що вони дбайливо відносяться до речей.)

– Це правда, що ти псував перила?

– Я тільки спробував, як ріже ніж...

І тут в розмову втрутився вчитель:

– Але навіщо ж ти псував їх? Ти б спробував різати у себе вдома стілець або свій стіл. Чи є якась різниця, що саме різати?

Хлопчик здивувався й обурено вигукнув:

– Вдома ж цього не можна робити!

2. 6-й клас. «Який упертий цей Толя Петренко... Ніколи він не слухає пояснення, вертиться, розмовляє, відволікає інших. Що з ним робити, як зацікавити?» Якось раз після уроків Євгенія Павлівна зупинила Толю в коридорі. – Бажаєш, скажу по секрету, про що завтра піде мова на моєму уроці? Наступного дня Толя Петренко, на диво всього класу, підняв руку і, відповівши на запитання вчителя, подивився по сторонах тріумфально. А на перерві він підійшов до Євгенії Павлівні і, бентежачись, попросив: – Скажіть, а про що ви будете завтра розповідати?

3. 9-й клас. Вчителька, яка була одночасно і класним керівником в цьому класі, прийшла на урок. Розпочавши опитування учнів, вона помітила, що староста класу засмучена. Вчителька почала з'ясовувати, що ж сталося. Дівчина крізь сльози відповіла, що в неї зник телефон. Зранку він точно був у портфелі, а вже після третього уроку він зник, а в класній кімнаті були лише однокласники.

4. 8-й клас. Два учня Сергій та Олександр не працюють на уроках. Вони постійно порушують дисципліну, а одного разу вчитель

помітив, що вони грають в карти. На зауваження вчителя вони відповіли: «Що тут такого? Нам не цікаво, краще в карти грати».

5. На перерві один із вчителів помітив на території школи ученицю 9 класу, яка палила, навіть не ховаючись. Вчитель провів з нею бесіду шкідливі звички та викликав батьків дівчинки до школи. Наступного дня до школи прийшла її бабуся та почала доводити вчителю, що він втручається у особисте життя її онуки, адже паління – це особиста справа кожного. Та вчитель не відступав і стояв на своєму, але бабуся навіть слухати його не хотіла.

6. Урок у 9-му класі. Після знайомства з дітьми та повідомлення їм про те, що вчитель буде викладати в них два навчальних предмета, до неї підійшов один з учнів з проханням: «Людмила Михайлівна, я хочу Вас попросити, щоб Ви мені завжди ставили двійки і робили зауваження у щоденнику, не дивлячись на те, що я буду активно працювати на уроці.»

Вчителька дуже здивувалась і запитала: «Павлику, а чому ти просиш мене про це?» Але учень не захотів відповідати на поставлене питання. Наступного дня вчителька ще раз спробувала поговорити з Павликом, але він, як і раніше, не відповів.

7. Учень 5-го класу Денис на уроці вживав нецензурні слова у спілкуванні з однокласником. Вчителька зробила зауваження хлопцю і попросила, щоб його батько зателефонував до школи. Ні наступного дня, ні через тиждень Денис не з'явився на уроках.

8. На уроці у 8-му класі вивчається нова тема. Учні зацікавлено слухають вчителя. У класі стоїть тиша. Але раптом її порушує дзвінок мобільного телефону. Усі учні мимоволі відволікаються на Дмитра, який намагається вимкнути телефон, але довго не може його вийняти з кишені.

9. Діти самостійно виконують завдання за підручником. Вчитель помічає, що Женя, який зазвичай байдикує на уроці, сьогодні активно працює, адже матеріал був нескладний. Тому вчитель вирішує похвалити хлопця.

– Невже Ви поставите йому 10? – пролунало в класі, – Женя і 10 балів – речі несумісні.

Класом прокотився сміх.

– Якщо впорається із завданням, то звичайно поставлю, – відповіла вчителька.

Учні по черзі підносили зошити із завданням. Прийшла черга Жені, всі чекали його оцінки. Вчителька взяла зошит у руки і, побачивши лише записаний номер вправи, сказала:

– Молодець, Женя, сідай. Отримуєш 10 балів.

10. 6-й клас. Пролунав дзвоник, учениця запізнилася на урок, вдруге за цей день. Класний керівник зателефонувала батькам додому і розповіла про цей випадок. Мама накричала на доньку, дівчина образилася, бо причиною запізнення на урок було відвідування їдальні. Але класному керівнику дівчина цього не сказала. Наступного дня на уроці дівчина почала ділитися враженнями з подругами. Під час розмови з ними учениця вжила нецензурне слово, і думала, що вчителька його не почує. Класний керівник зробила зауваження, дівчина не визнала своєї провини і запитала, що вона такого зробила. Адже під впливом емоцій була переконана, що нецензурне слово було не почуте. Дівчина не вибачилась.

11. 8-й клас. Одного разу до вчителя завітала мама однієї з учениць і звинуватила його в тому, що він принижує її доньку і називає її «нерозумною». Вчитель намагався пояснити, що він так не міг висловитися, проте мати не слухала вчителя.

12. 9-й клас. Вчитель з учнями стояли біля класу та чекали, коли його відкриють. Коли вчитель, закріплений за даним класом, відкрив класну кімнату, всі одразу помітили, що там дуже холодно. Як виявилось, температура повітря в класі дорівнювала температурі повітря на вулиці, адже три великих вікна із чотирьох були розбиті, а по всьому класу валялося розбите скло і каміння. Діти зраділи, думаючи, що уроку не буде, а їх відпустять. Але вчитель сказав, що заняття відбудеться, і повів їх до роздягальні за верхнім одягом. Коли діти повернулися, вчитель почав проводити урок. Зрозуміло, що діти писати не хотіли, пояснюючи це тим, що у них мерзнуть руки. Було записано тільки дату, тему і декілька основних понять з даної теми. Далі урок

проходив у вигляді бесіди та індивідуального опитування. Дітей дуже важко було зосередити на уроці і потрібно було постійно заспокоювати.

13. Дев'ятому класу запропонували допомогти в підготовці першого поверху школи до шкільного свята. При цьому було виділено 4 основних завдання: 1) вимити підлогу, 2) акуратно розставити столи і стільці, 3) стерти пил з меблів і полити квіти, 4) підготувати та упорядкувати матеріали для виставки, розклавши всі відібрані експонати. Розставити меблі неважко, але це можна зробити тільки в останню чергу – після закінчення прибирання. Значить тим, хто готує виставку, доведеться затриматися довше інших. Витерти пил і полити квіти – сама нетривала та легка робота, а відбір і систематизація матеріалів для виставки зажадають часу і уваги. Роз'яснивши всі моменти роботи, вихователь кладе на стіл чотири листки паперу (за кількістю завдань) і просить клас розділитися на бригади та вибрати вид роботи самим. Потім він відволікається, роблячи вид, що зайнятий своєю справою, і спостерігає за ходом розподілу ділянок роботи і за розподілом на бригади.

14. 7-й клас. Під час вивчення нового матеріалу класом почала передаватися записка. Вчителька її забрала. З'ясувалось, що у записці хлопці писали та малювали неприємні речі про дівчат їхнього класу. Раптом у двері постукали, і вчителька на хвилину вийшла у коридор. Коли вона повернулася до класу, то записки на столі вже не було. Вчителька почала з'ясовувати, хто забрав її з вчительського столу.

15. 11-й клас. На уроці вчителька побачила стривожений погляд учениці. Коли вона звернулася до дівчини, то та почала плакати. На перерві вчителька попросила дівчину залишитись. Оксана розповіла про те, що в неї поцупили гроші. Вчителька звернулася до класного керівника з проханням поговорити з кожним з учнів класу. Класний керівник погодилась. Протягом уроку два досвідчені вчителі вели бесіду з кожним учнем. На наступному уроці хімії вчителька повідомила про те, що винний знайшовся, але хто саме, не уточнила. Вона сказала: «Якщо в учня є совість, то нехай завтра він покладе гроші на місце, і на цьому конфлікт буде вирішений».

16. На уроці, який проводився в 8-му класі, відбувся конфлікт. Троє учнів класу грали в карти, не звертаючи уваги на зауваження вчителя. Коли вчитель підійшов до них, один учень швидко встав з місця і вискочив з класу, інші перестали грати і до кінця уроку вели себе тихенько. Після закінчення уроку учень повернувся за своїми речами. З вчителем він розмовляти відмовився. При розмові з класним керівником вчитель дізнався, що Денис має вади психічного розвитку.

17. 10-й клас. Якось Василь відмовився чергувати, так і сказав: – Не буду, і все! Педагог не став обурюватися та загрозувати різними покараннями, а тільки сказав: – Давай спокійніше. Сідай-но, поговоримо. Ти не прагнеш чергувати? – Не прагну. – Але ж у класі ти не один. Ще 23 людини. І всі чергують, тому що обов'язок кожного допомогти прибиральниці, яка прибирає всю школу. І в будь-якому класі нашої школі учні чергують. Що ж ти, особливий? Усі чергують, а ти – «не буду». Подумай, як учні на тебе дивитися будуть. Та й ти сам: адже за тебе, виходить, хтось повинен зайвий раз прибирати? Ти подумай ще раз, не поспішай, а завтра ми з тобою повернемося до цієї проблеми. На інший день ранком Василь підійшов до вчителя і буркнув під ніс: – Буду чергувати. Тільки нехай зі мною хто-небудь інший чергує, не Петрова. А то вона все вчить і вчить, що як робити. Набридло.

18. 7-й клас. Учителька математики щось пояснювала, а Вітя, вразливий хлопчик, що тільки-но одержав трійку по улюбленому предмету історії, сидів і розкладав якийсь папірець на столі, думаючи про свою невдачу. Що ти там робиш? Чому не слухаєш? – звернулася до нього Ксенія Віталіївна. – Ти став погано поводитися: – Ну й що ж! – зухвало буркнув Вітя. – Як ти розмовляєш із вчителем? Устань! – А чого мені вставати? Я нічого не зробив: Ах, так! Ну тоді вийди звідси! – А я не піду! – Ні, підеш! Учителька, схопивши хлопчика за руку, вивела його силою із класу під несхвальний шепіт усіх інших школярів.

19. У 7-му класі було кілька учнів, які навчалися на високому рівні. Олексій показував чудові результати на трьох уроках поспіль і був оцінений на 10-11 балів. Проте на четвертому уроці він був взагалі неактивним, але вчитель на це не відреагував, вирішивши, що такий гарний учень може один раз трішечки відпочити. На

наступному уроці ситуація повторилася. Після занять вчитель покликав його, щоб поцікавитись причиною його пасивності на останніх уроках. Олексій пояснив, що він вже отримав три відмінні оцінки з теми, і тепер йому вже не потрібно заробляти оцінки далі.

20. У ході перевірки домашнього завдання в 8-му класі вчитель викликає до дошки Лізу, яка мала виконати на дошці рішення домашньої задачі. На що Ліза відповіла: «Я не виконала домашнього завдання і до школи йти не хотіла». Вчитель промовив: «У такому разі я ставлю тобі двійку». Дівчина розплакалася і весь урок сиділа сумна, а по його закінченню швидко пішла геть. Вчитель був здивований такою реакцією дівчинки. Після уроку до нього підійшла однокласниця Лізи і розповіла, що при виконанні службових обов'язків помер тато Лізи.

21. Урок у 9-му класі. Вчитель запитує: «Чи є бажаючі виконати домашнє завдання на дошці?» Майже кожен учень бажав виконати це завдання, але вчитель помітила, що Дмитро, який завжди сидить на уроках тихо й поводить себе пасивно, підняв руку. Вона запросила Дмитра до дошки, на що учні дуже бурхливо відреагували: гучний сміх, діти викрикували на адресу учня образливі слова, називали його невдахою. Дмитро нерішуче вийшов до дошки й за допомогою підказок впорався із завданням та отримав позитивну оцінку. На наступних уроках Дмитро поводив себе пасивно, був замкнутим, не проявляв жодного інтересу до оточуючих, категорично відмовлявся виконувати завдання та виходити до дошки.

22. 7-й клас. Вчитель почала свій урок з перевірки виконання письмового домашнього завдання. В учня класу, Олексія, не було домашнього завдання й зошита з предмету. Вчителька, не виявивши причини невиконання завдання, почала дорікати учневі, заявивши, що він – ледар. На що Олексій у різкій формі відповів, що взагалі не збирається заводити зошит з цього предмету. Тоді вчителька наказала Олексію вийти з класу, але учень відповів, що подумає. «Коли так, я сама піду!» – сказала вчителька. Вона прийшла до директора школи, усе розповіла та попередила, що якщо учень не вийде з класу, вона не буде проводити урок.

23. 5-й клас. Одного разу діти разом з педагогом поїхали в ліс збирати насіння білої акції, щоб засіяти ними вулицю новобудов в мікрорайоні школи. Вчителька сказала, що на землі дуже мало насіння, тому що більшість засохлих стручків висить на високих гілках. Не встигла вчителька сказати це, як Вітя, дуже хуліганистий і конфліктний хлопчик, був уже на дереві. Усім було зрозуміло, що зробив він це єдино з прагнення ослухатися, виявити норавливість. Але, на диво, вчителька похвалила Вітю: – Дивіться, діти, який молодець Вітя! Зараз він буде кидати нам стручки. Ця похвала застала хлопчика зненацька. Але думати було ніколи, під високою акацією вже розсідалися діти, і Вітя почав зривати сухі стручки та кидати їх. Діти навперебій просили його: – Вітя, кидай мені... Вітьок, кидай прямо в шапку... Хлопчик захопився роботою. Найшовся ще один відважний учень, який не побоявся гострих шипів і колючок. І вони почали змагатися.

24. 7-й клас. Вчителька пояснює новий матеріал. Але через деякий час вона помічає, що учень Олександр не працює, розмовляє, заважає іншим. Вчителька робить йому зауваження. Олександр на деякий час заспокоюється, але потім дістає зі своєї сумки насіння. Вчителька повторює зауваження, але ніяких змін не відбувається. Вона говорить: «Сашко, май повагу до інших! Сам не хочеш працювати, заважаєш мені і однокласникам!» Сашко відповідає: «А я не поважаю ні вчителів, ні однокласників». Вчителька записала зауваження йому в щоденник, на що Олександр відповів: «А я батьків не боюсь!» Про поведінку Олександра на уроці вчителька повідомила класному керівнику.

25. 9-й клас. Йде перевірка домашнього завдання. Учень Богдан порушує поведінку, заважає іншим. На питання вчителя про виконання домашньої роботи хлопець відповідає: «Я не виконав, тому що у мене немає зошита». Вчитель говорить йому: «Заведи новий, якщо немає». Богдан відповідає: «Підіть купіть мені зошит, тоді заведу». Вчитель пояснює, що це обов'язок його батьків. Коли починають вивчати нову тему, Богдан проситься вийти. Йому дозволяють. Більше він на урок не прийшов.

26. Вчитель проводив позакласні заходи з навчальних предметів у 7-му класі. Була потрібна команда учнів з 5 чоловік. Знаючи індивідуальні особливості та успішність учнів даного класу, вчитель проконсультувався з класним керівником щодо учасників заходу, і вона погодилась допомогти. Але бажаючих брати участь у змаганнях виявилось багато. Усі були дуже активними, бажали брати участь у заходах. Тому сталося так, що деякі учні образились. Перед класним керівником постала проблема, вона мала прийняти рішення, яке б задовольнило всіх.

27. Одного разу на уроці географії у 7-му класі вчитель вирішила використати фрагмент з твору Жюль Верна «Діти капітана Гранта». Читаючи лист капітана, діти мали визначити за координатами географічні об'єкти, а потім скласти лист до капітана, вказавши крайні точки Південної Америки. Вчителька порадила учням прочитати цей твір. На наступному уроці діти зачитували свої листи, а один учень, який завжди був дуже активним, сидів на останній парті і читав із захопленням книгу «Діти капітана Гранта». Вчитель розгубилась і почала швиденько шукати рішення.

28. У 9-му класі навчається дівчинка Оля, яка не спілкується з однокласниками та однолітками. Але зі старшими дітьми вона спілкується залюбки. Сидить одна за партою, на уроках майже не відповідає, отримує погані оцінки. Батьки на прохання класного керівника неодноразово з'являлися в школі, спілкувалися зі шкільним психологом. Шкільний психолог стверджує, що сім'я абсолютно нормальна, у Олі є молодший брат, який до школи ще не ходить. Батьки не можуть пояснити поведінку своєї дитини.

29. 8-й клас. У класі 5 чоловік – консультанти, вони допомагають засвоювати матеріал своїм однокласникам. Учнім подобається така методика, вони вважають, що це корисно і тим, хто пояснює, і тим, хто слухає. Але одного разу один з кращих учнів класу, консультант, повідомив, що йому шкода витратити свій час на заняття з іншими. Адже є вчителі, то чому він повинен займатися зі слабкими учнями? Клас був ображений, здивований і перестав спілкуватися з цим учнем.

Олександр аргументує свою позицію тим, що у навчанні кожен повинен розраховувати на свої сили, у кожного є своя мета, свої інтереси, тому в особистий вільний час він не повинен пояснювати матеріал слабким учням.

30. 8-й клас. Після уроку до вчителя несміливо підійшов Владислав і, соромлячись, попросив:

– Чи не могли б Ви мені, будь ласка, дати номер телефону Катерини?

– Владиславе, а навіщо він тобі?

Опустивши очі, хлопець зізнався, що йому дуже подобається однокласниця Катерина, а поговорити з нею в школі він не наважується. Можливо, вийде по телефону.

31. Ідучи на урок, педагог бачить біля кабінету юрбу хлопців і двох підлітків, що б'ються. Педагог попросив усіх зайти в кабінет, а забіяк залишитися в коридорі. Закривши двері і залишившись наодинці із хлопчиками, педагог запитує: – Можете пояснити, чому ви посварилися, через що чого виникла бійка? Хлопчики мовчать, вони загрозово дивляться один на одного. – Це секрет? – серйозно запитує педагог. Вони кивають головою. – Тоді зробимо так, даю вам 5 хвилин – поговоріть як чоловік із чоловіком, тільки без бійки та образ, тихо, мирно з'ясуйте свої відносини. І пам'ятайте, ви маєте ввійти в клас більш міцними друзями, ніж були колись, покажіть усім, як ви можете цивілізовано вирішувати складні життєві проблеми.

32. Під час уроку у 8-му класі вчитель був змушений залишити клас на декілька хвилин на прохання іншого вчителя. Потім повернувся до класу і закінчив урок. Коли вчитель почав збиратися, то помітив, що з вчительського столу зник мобільний телефон. Він почав обшукувати весь клас, але нічого не знайшов. Педагог швидко повернув учнів до класу і пояснив, що зі столу вчителя зник мобільний телефон. Діти почали нервувати і говорити, що вони нічого не чипали. Нічого не вирішивши, вчитель відпустив учнів.

33. Учень 6-го класу Павло систематично не працює на уроках і отримує дуже низькі бали. У відповідь на зауваження вчителя він відповідає: «Мене вважають досить розумним учнем, навіщо мені потрібно вчити ваш предмет? Він в подальшому мені не знадобиться. Я не збираюся пов'язувати своє майбутнє з цією наукою».

34. Вчитель з учнями 9-го класу зайшов до кабінету перед дзвоником, діти почали готуватися до уроку. Педагог стояв спиною до дверей і розмовляв з дівчатами класу. Раптом почувся гучний звук, діти почали кричати, ніхто відразу не зрозумів, що трапилось. Виявилось, що відбулась бійка між двома однокласниками, в результаті чого вони вибили двері. Вчитель побачив, що двері впали, а під ними лежить учень. Хлопця швидко підняли, він говорив, що в нього нічого не болить, мабуть, перебував у шоківому стані. Через деякий час у класі з'явився директор, вчителі-предметники, класний керівник та батьки хлопця.

35. 8-й клас. Одного ранку на території школи вчителька побачила чимало школярів, які голосно розмовляли і палили. Серед цього гурту вона впізнала деяких учнів і поклікала до себе на розмову. Вона ще не встигла нічого сказати, як на подвір'я вийшов молодий вчитель, почав кричати на учнів і погрожував бесідою в кабінеті директора. Діти на зауваження вчителя не реагували, сміялися і продовжували палити. На це неможливо було спокійно дивитись.

РОЗДІЛ V. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Як уже зазначалося, самостійне вивчення студентами теми чи окремих питань теми контролюється та оцінюється викладачами в комплексі з іншими знаннями та вміннями через різні форми поточного та підсумкового контролю. Це можуть бути, наприклад, питання до практичних занять, теми есе, письмові звіти, питання програмного модульного контролю, питання та завдання екзаменаційних білетів тощо. Тому критерії оцінювання тут залежать від конкретної форми перевірки, в кожному випадку визначаються викладачами і в даних рекомендаціях окремо не виділяються.

Завдання та запитання для самоконтролю, у першу чергу, розраховані на самоперевірку та самооцінювання студентами, критерії якого залежать від самих студентів, їхніх навчальних мотивів та особистісного сприйняття мети навчальної діяльності. У той же час ці ж завдання та запитання можуть використовуватися викладачами в якості додаткових самостійних робіт. Кількість, послідовність та форма звітності в цих додаткових самостійних роботах залежить від структури робочої програми та визначаються викладачами у кожному конкретному випадку окремо, і тому загальні критерії оцінювання тут також не надаються.

Якість виконання ІНДЗ контролюється окремо та оцінюється у відповідності до розподілу балів за видами навчальної діяльності, затвердженими кафедрою. Для оцінювання якості виконання ІНДЗ використовуються 10 критеріїв, які оцінюються в рівній кількості балів, що дорівнює 0,5. Загальна кількість балів, що відводиться для оцінювання ІНДЗ, може бути різною в залежності від кількості навчальних кредитів за ECTS, специфіки спеціальності навчання студентів, особливостей робочої програми та педагогічних вимог викладача. У таблиці 1 наводимо критерії оцінювання ІНДЗ та, як приклад, сумарну кількість балів в межах 10.

**Критерії оцінювання якості виконання
індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ)**

Елементи роботи, що підлягають оцінюванню	Критерії оцінювання	Кількість балів
Вступ	1. Розкриття актуальності та практичного значення проблеми питання (завдання)	1 бал
Основна частина	2. Відповідність змісту роботи запитанню (завданню), повнота його розкриття	1 бал
	3. Використання необхідного науково-теоретичного термінологічного апарату	1 бал
	4. Наведення певних прикладів або порівнянь, необхідних для розкриття питання (завдання)	1 бал
	5. Самостійність виконання. Наявність власно сформульованих думок.	1 бал
	6. Логічність та лаконічність викладення матеріалу	1 бал
Висновки	7. Наявність сформульованих висновків, які відповідають поставленому питанню (завданню)	1 бал
	8. Обґрунтованість та практична спрямованість висновків	1 бал
Література	9. Доцільність використання джерел та посилання на них у відповідності до вимог	1 бал
	10. Наявність сучасних (за останні 5 років) наукових статей, щодо проблематики завдання	1 бал
Всього		10

ВИСНОВКИ

Таким чином, організація самостійної роботи учнів активізує різні форми сприйняття й засвоєння навчального матеріалу. Оптимальне використання всіх її форм допоможе успішно вирішити ті завдання, які ставляться перед вищою школою, і виховати творчу особистість висококваліфікованого професіонала. Широке застосування самостійної роботи в навчальному процесі дозволяє впорядкувати його, раціоналізувати прийоми роботи над навчальними предметами. Використання різних видів самостійних робіт дозволяє підвищити рівень знань студентів, активізувати пізнавальну активність, урізноманітнити навчальну роботу зі студентами як при вивченні нового матеріалу, так і закріпленні вже вивченого. Самостійні роботи надають студентам можливість вільно планувати власну діяльність, виявляти помилки, що допускаються в ході власних пізнавальних дій, розвивати творчу самостійність, спрямовану на формування професійно-значущих якостей, вносити необхідне коригування в процес здійснення своєї діяльності.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ, рекомендованої для вивчення курсу «Загальна та соціальна психологія»

I. Основна література

1. Ануфрієва, Н. М. Соціальна психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Н. М. Ануфрієва, Т. М. Зелінська, Н. О. Єрмакова. – К.: Каравела, 2009. – 215 с.
2. Загальна психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К.: «А.П.Н.», 199 – 463 с.
3. Максименко, С. Д. Загальна психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / С. Д. Максименко. – 3-тє вид., переробл. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 271 с.
4. Москаленко, В. В. Соціальна психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Москаленко. – вид.2-ге, випр. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 687 с.
5. Немов, Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001.
6. Орбан-Лембрик, Л.Е. Соціальна психологія навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. у 2 томах / Л.Е. Орбан-Лембрик – К.: Академвидав, 2011. – 448 с.
7. Павелків, Р. В. Загальна психологія: підручник для студ. вищ. навч. закладів / Р. В. Павелків. – 3-тє вид., доп. – К.: Кондор, 2009. – 570 с.
8. Психологія: Підручник. / за ред. Трофімов Ю.Л.. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
9. Савчин, М. В. Загальна психологія: навч. посібник [для студ. вищ. навч. закладів] / М. В. Савчин. – К.: Академвидав, 2011. – 461 с. –

II. Допоміжна література

1. Акцентуації характеру. Хрестоматія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / [уклад. В.С.Грушко]. – Тернопіль: Астон, 2008. – 350 с.
2. Боришевський, М. Й. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія / М. Й. Боришевський. – К.: Академвидав, 2010. – 413 с. – (Про процес становлення самодостатньої особистості).
3. Бут, Свини Л. Сборник игр для развития системного мышления / Свини Л. Бут; под ред. Г.А.Ягодина, Н.П.Тарасовой; Пер.[с англ.]. – М.: Просвещение, 2007. – 286 с.
4. Варій, М. Й. Психологія особистості: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / М. Й. Варій; МОН України, Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 591с.
5. Взаємозв'язок когнітивних та особистісних чинників у розвитку обдарованості: монографія / АПН України, Ін-т психології ім. Г.С.Костюка; [авт.: Р.О.Семенова, Д.К.Корольов та ін.; за ред. Р.О.Семенової]. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 143 с.

6. Войцихова, А. І. Виховуємо лідерів / А. І. Войцихова. – К. : Главник, 2007. – 111с. – (Серія «Бібліотечка соціального працівника»).
7. Волянська, О. В. Соціальна психологія: навч. посібник / О. В. Волянська, А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – 275 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).
8. Гамезо, М.В. Атлас по психологи / М.В. Гамезо, И.А. Домашенко – М.: Педагогическое общество России, 2004 – 276 с.
9. Данилюк, І. В. Етнічна психологія як галузь наукового знання : історико-теоретичний вимір: монографія / І. В. Данилюк. – К. : Самміт-Книга, 2010. – 431 с.
10. Долинська, Л. В. Психологія конфлікту: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Л. В. Долинська, Л. П. Матяш-Заяц. – К. : Каравела, 2010. – 303 с.
11. Дрозденко, К.С. Загальна психологія в таблицях і схемах: навч. посібник / К.С. Дрозденко – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.
12. Дружинин, В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 176 с. : ил.
13. Життєві домагання особистості: колективна монографія / Ін-т соціальної та політичної психології АПН України; лабораторія соціальної психології особистості; [за ред. Ю.П.Мирончик]. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 452с.
14. Ільїна, Н. М. Загальна психологія в екзаменаційних питаннях і відповідях: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Н. М. Ільїна. – Суми : Університетська книга, 2009. – 238 с.
15. Кириленко, Т. С. Психологія: емоційна сфера особистості: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / Т. С. Кириленко. – К. : Либідь, 2007. – 254с.
16. Леонтьев, А. Н. Проблема развития психики. / А. Н. Леонтьев – М. : МГУ, 1981. – 584 с.
17. Майерс, Д. Социальная психология / Д. Майерс. – 7-е изд. – СПб. : Питер, 2008. – 793 с.
18. Маклаков, А. Г. Общая психология: учеб. пособие для студ. вузов и слушателей курсов психологических дисциплин / А. Г. Маклаков. – СПб. : Питер, 2010. – 582 с.
19. Немов, Р. С. Общая психология: краткий курс / Р. С. Немов. – СПб. : Питер, 2009. – 304 с.
20. Немов, Р. С. Социальная психология: [учебное пособие] / Р. С. Немов, И. Р. Алтунина. – СПб. : Питер, 2010. – 427 с. – 91грн. 50коп.
21. Осипова, Е. А. Конфликты и методы их преодоления: Социально-психологический тренинг / Е. А. Осипова, Е. В. Чуменко. – М. : Чистые пруды, 2007. – 30с.
22. Основы теории коммуникации: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений, обуч. по спец. 020300 «Социология» / М.А.Василик, М.С.Вершинин, В.А.Павлов, Н.Р.Барабанова и др.; Под ред.М.А.Василика. – М. : Гардарики, 2007. – 615с..

23. Пальм, Г. А. Загальна психологія: навч. посібник / Г. А. Пальм ; Дніпропетровський університет економіки та права. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 255 с.
24. Психологія сім'ї: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / за заг. ред. В.М.Поліщука. – 2-ге вид., доп. – Суми : Університетська книга, 2009. – 281 с.
25. Регуш, Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. / Л.А. Регуш. – СПб., Речь, 2003. – 352 с.: илл.
26. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2008. – 713 с. – (Мастера психологии).
27. Сайтарли, І. А. Культура міжособистісних стосунків: навч. посібник / І. А. Сайтарли. – К.: Академвидав, 2007. – 239 с. –
28. Соціологія і психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / МОН України, Львівський нац. ун-т ім. І.Франка ; за ред. Ю. Ф. Пачковського. – К.: Каравела, 2009. – 759 с.
29. Стратегії творчої діяльності. Школа В. О. Моляко / [за заг. ред. Валентина Олексійовича Моляко]. – К.: Освіта України, 2008. – 702 с.
30. Татенко, В. О. Соціальна психологія впливу: [монографія] / В. О. Татенко. – [К.] : [Міленіум], [2008]. – 215 с.
31. Титаренко, Т. М. Життєстійкість особистості : соціальна необхідність та безпека / Т. М. Титаренко, Т. О. Ларіна. – К.: [Марич В.М.], 2009. – 76 с.
32. Тихомирова, Є. Б. Конфліктологія та теорія переговорів: підручник для студ. вищ. навч. закладів / Є. Б. Тихомирова, С. Р. Постоловський. – Суми : Університетська книга, 2008. – 239 с.
33. Чернобровкін, В.М. Психологія прийняття педагогічних рішень: [монографія] / В.М. Чернобровкін. – [Луганськ]: [Альма-матер], 2006. – 416 с.
34. Яблонко, В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / В. Я. Яблонко ; МОН України, Одеський держ. ун-т ім. М.І.Мечникова, Миколаївський навчально-науковий інститут. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 257 с.

ПЕРЕЛІК ЛІТЕРАТУРИ, рекомендованої для вивчення курсу «Вікова та педагогічна психологія»

І. Основна література

1. Вікова психологія / [за ред. Г. С. Костюка]. – К. : Рад. школа, 1976. – 256 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закладів / [О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огоднійчук та ін.]; за ред. О. В. Скрипченка. – К. : Каравела, 2007. – 399 с.
3. Власова О.І. Педагогічна психологія / О.І. Власова К.: Либідь, 2005 – 400 с.
4. Возрастная и педагогическая психология: хрестоматия / [сост.: И. В. Дубровина]. – М. : Академия, 2005. – 368 с.
5. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность : Хрестоматия / [сост. и научн. редактор В. С. Мухина, А. А. Хвостов]. – М. : Академия. 2000. – 624 с.
6. Зимняя, И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М. : Легос, 1999. – 384 с.
7. Крайг, Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб. : Питер, 2005. – 992 с.
8. Кулагина И. Ю. Возрастная психология. Полный жизненный цикл развития человека : учеб. пособие для студ. высш. спец. учеб. заведений / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М.: ТЦ «Сфера», 2009. – 464 с.
9. Кутішенко, В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій) : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / В. П. Кутішенко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 125 с.
10. Немов, Р. С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. / Р. С. Немов. – 4-е изд. Т. 2 – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001.
11. Павелків, Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для самостійної роботи студентів / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2011. – 376 с.
12. Подоляк, Л. Основи вікової психології (Психологічний інструментарій) / Л. Подоляк. – К. : Главник, 2006. – 111 с.
13. Поліщук, В. М. Вікова і педагогічна психологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / В. М. Поліщук. – Суми : Університетська книга, 2010. – 351 с.
14. Психологический словарь / [под ред. А. В. Петровского]. – М. : Политиздат, 1990. – 494с.
15. Психология человека от рождения до смерти / [сост. А. А. Реан]. – СПб. : Еврознак, 2006. – 651 с.
16. Савчин, М. В. Вікова психологія : навч. посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2009. – 359 с.
17. Савчин, М. В. Педагогічна психологія : навч. посібник / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2007. – 424 с.
18. Сорокоумова Е. А. Возрастная психология. Краткий курс / Е. А. Сорокоумова. – СПб. : Питер, 2009. – 208 с.
19. Степанов, О. М. Педагогічна психологія : навч. посібник / О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2011. – 416 с.

II. Допоміжна література

1. Абрамова, Г. С. Возрастная психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академия 1999. – 672 с.
2. Амонашвили, Ш. А. Воспитательная и образовательная функция оценки учеников / Ш. А. Амонашвили. – М.: Педагог, 1984. – 296с.
3. Ананьев, Б. Г. Избранные психологические труды / Б. Г. Ананьев. – М. : Педагогика, 1980. – 230 с.
4. Байард, Р., Байард, Д. Ваш беспокойный подросток / Р. Байард, Д. Байард – М. :Просвещение, 1991. – 120 с.
5. Бардиер, Г. Л. Что касается меня. : Сомнения и переживания младших школьников / Г. Л. Барднер, И. М. Никольская. – СПб. : Речь, 2005. – 203 с.
6. Басимов, М. М. Психологическая типологизация старшеклассников (старших подростков и юношей) по фактору успеваемости в школах нового типа / М. М. Басимов // Мир психологии. 2007. - №4. – С. 142-158.
7. Бедлінський, О. І. Психологічні особливості організації провідної діяльності підлітків : навч. посібн. для студентів природничо-географічного факультету / О. І. Бедлінський, В. О. Бедлінський. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – 136 с.
8. Бернс, Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 422с.
9. Бех, І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. / І.Д. Бех – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
10. Болтівець, С.І. Педагогічна психогігієна: теорія та методика [Електронний ресурс] / С.І. Болтівець– К.: Редакція «Бюлетеня Вищої атестаційної комісії України», 2000. – 302 с. – Режим доступу <http://uaed.narod.ru/BSIPedagogichnapsyhogigiena.htm>
11. Видра, О. Г. Вікова та педагогічна психологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / О. Г. Видра. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 111 с.
12. Возрастная и педагогическая психология / [В. В. Давыдов, Т. В. Драгунова и др.]. – М. : Просвещение, 1979. – 788с.
13. Возрастная и педагогическая психология / [под ред. А. В. Петровского]. – М. : Просвещение, 1979. – 288с.
14. Возрастная и педагогическая психология / [под ред. М. В. Гамезо]. – М. : Просвещение, 1984. – 256с.
15. Выготский, Л. С. История развития высших психических функций. / Л. С. Выготский. – Собр. соч. – Т.3. – М., 1983. – 328 с.
16. Готовность к школе / [под ред. И. В. Дубравиной] . – М., Издательский центр «Академия» 1999. – 289 с.
17. Давыдов, В. В. Проблемы развивающего обучения. / В. В. Давыдов – М. : Педагогика, 1986. – 240 с.
18. Казангская, В. Г. Педагогическая психология / В. Г. Казангская. – СПб. : Питер, 2005. – 366 с.
19. Киричук, В. О. Управління особистісним розвитком учнів засобами психолого-педагогічного проектування / Вісник післядипломної освіти: зб. наук. праць. – № 6. – С. 125 – 138 с.

20. Кон, И. С. В поисках себя: личность и её самосознание / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1984. – 335 с.
21. Кон, И. С. Дружба / И. С. Кон. – М.: Политиздат. 1989. – 350с.
22. Кон, И. С. Психология ранней юности / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1989. – 255 с.
23. Кон, И. С. Психология старшеклассника / И. С. Кон. – М. : Просвещение, 1980. – 132 с.
24. Костюк, Г. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К. : Рад. школа, 1989. – 608 с.
25. Крысько, В. Г. Психология и педагогика в схемах и комментариях / В. Г. Крысько. – СПб. : Питер, 2006. – 320 с.
26. Леонтьев, А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М. : Педагогика, 1977.
27. Малафійк, І. В. Системний характер формування понять у школярів / І. В. Малафійк // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія : Психолого-педагогічні науки : № 6. – С. 27-30.
28. Мухина, В. С. Возрастная психология / В. С. Мухина. – М. : Академия, 1998. – 456 с.
29. Мухина, В. С. Детская психология / В. С. Мухина. – М. : Просвещение, 1985. – 271 с.
30. Оганесян, Н.Т. Педагогическая психология: Вопросы образования и обучения: Система разноуровневых контрольных заданий / Н. Т. Оганесян. – М. : КноРус, 2006. – 324 с.
31. Олексюк, В. Особливості ціннісно-сислової сфери у другій половині дитинства / В. Олексюк // Психологія і суспільство. – 2011. – № 3. – С. 96-103.
32. Поліщук, В. М. Криза 17 років як перехідний період від підліткового до юнацького віку (дівчата) / В. М. Поліщук // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – № 11. – С. 16-20.
33. Поліщук, В. М. Кризи 13 років: феноменологія, проблеми : Монографія. / В. М. Поліщук. – Суми: Університетська книга, 2006. – 187 с.
34. Практическая психология образования / [под ред. И. В. Дубравиной]. – М. : «Сфера», 1997. – 528 с.
35. Психология и педагогика / [под ред. А. А. Радугина]. – М. : Центр, 1999. – 256 с.
36. Сайко, Є. В. Подросток на дистанции взросления и в пространстве его определения / Є. В. Сайко, Д. И. Фельдштейн // Мир психологии. – 2007. – № 4. – С. 3–10.
37. Салмина, Н. Г. Социально желательное поведение детей и построение отношений в новой социальной ситуации / Н.Г.Салмина, И. Г. Тиханова, Т. Н. Иовлева // Вопросы психологии. – 2007. – № 4. - С. 24–35.
38. Сырцова, А. Возрастная динамика временных ориентаций личности / А. Сырцова, О. В. Митина // Вопросы психологии. – 2008. – № 2. – С. 41-54.
39. Чеснокова, О. Б. Возрастной подход к исследованию социального интеллекта у детей / О. Б. Чеснокова // Вопросы психологии. – 2005. – № 6. – С. 35-45.

Схема вікової періодизації

Віковий період	Роки життя	Провідний вид діяльності	Соціальна ситуація розвитку									Анатомо-фізіол. особливості
			Зовнішні умови		Внутрішні умови							
			Спілкування з дорослими	Спілкування з однолітками	Яка сторона психіки переважно розвивається	Розвиток пізнавальної сфери	Розвиток мови	Мотиви, що домінують	Розвиток емоційної сфери	Рівень довільності поведінки	Розвиток самосвідомості	

Навчальне видання

САМОСТІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ

Методичні рекомендації для студентів

**Укладачі: Тетяна Борисівна Тарасова
Світлана Василівна Гальцова**

Суми: Вид-во СумДПУ, 2013
Свідоцтво № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск: **А. А. Сбруєва**
Комп'ютерний набір: **С. В. Гальцова**
Комп'ютерна верстка: **Ю. С. Нечипоренко**

Здано в набір 19.03.2013. Підписано до друку 23.04.2013.
Формат 60x84/16. Гарн. Cambria. Друк. ризогр.
Папір друк. Умовн. друк. арк. 5,3. Обл.-вид. арк. 6,3.
Тираж 100 прим. Вид. №32.

Вид-во СумДПУ імені А. С.Макаренка
40002, Суми, Роменська, 87

Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А. С. Макаренка

